

WERKGROEP VOOR EEN RECHTVAARDIGE
EN VERANTWOORDE LANDBOUW

P.A. WERVEL, MUNDO B, EDINBURGSTRAAT 26 1050 BRUSSEL

Driemaandelijks tijdschrift

Erkenningsnummer P508018

Afgiftekantoor 1099 Brussel-X

België - Belgique

P.B.

1099 Brussel X

1/1761

Wervelkrant

4 euro

december 2009

Nr 4

faire graanprijzen

De smaak van de diversiteit

Reclaim the Fields-kamp

Toekomst van de landbouw

De winterrust van de honingbij

'Wervelkrant 09/4'
is krant 79 in het 19° Werveljaar.
Gedrukt op kringlooppapier,
met plantaardige inkt door Drukkerij Wils
op 1600 exemplaren.

Alle artikels zijn vrij van intellectuele eigendomsrechten. U mag overnemen als u de bron duidelijk vermeldt en Wervel een exemplaar van uw publicatie toestuurt.

Adres Wervel VZW
mundoB
Edinburgstraat 26
1050 Brussel
Tel. 02/ 893.09.60
< info@wervel.be >
www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :
Patrick De Ceuster

Wilt u meer weten?

U kunt de Wervel-voorstellingsbrochure (in het NL, E, D, F, SP) en de Wervelfolder (NL, E, F, PORT en SP) aanvragen op het secretariaat.

Wilt u meer lezen?

U kunt de lijst vinden op de website of aanvragen op het secretariaat.
Op www.wervel.be kunt u ook alles nalezen.

U kunt ons steunen!

We roepen graag alle mensen, groepen en organisaties op om ons **maandelijks/ jaarlijks een bedrag** - naar eigen draagkracht - te storten.

523-0803037-49 van Wervel VZW.
(internationaal)
IBAN code BE97 5230 8030 3749
BIC code TRIOBEBB

De bijdragen gebruiken we om allerlei projecten te financieren zoals onze campagnes 'Bio)diversiteit' en 'Soja en alternatieven', studiewerk en allerlei acties.

Wervel is een **project bij Krekelsparen** van Netwerk-Vlaanderen. Het erkenningsnummer is 94/0054.

Aan wie alleen de **Wervelkranten** wil ontvangen, vragen we **minimum 16 euro** (voor organisaties minimum 25 euro), als ondersteuning voor de publicatie- en verzendkosten.

Schenkingen en legaten vormen een andere manier om Wervel mee te dragen. U kan Wervel in uw testament laten opnemen voor een legaat of schenking zonder dat uw erfgenamen benadeeld worden. Met een duo-legaat bespaart u op successierechten en laat u Wervel meegenieten van dat belastingvoordeel.

Coverfoto: Aardappelboeren Kamande Watahi uit Kenia en Guy Depraetere, ABS, uit Geraardsbergen in dialoog op het veld.

Contactpersonen

Aanspreekpunten provincies

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016/53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- en West-Vlaanderen	Mieke Roelens	09/380 48 10	mieke.roelens@telenet.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03/664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Frans Beckers	089/61 17 62	frans.beckers@zutendaal.be
Brussel	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be

Thema's en campagnes

landbouwbeleid & grond	Bavo Verwimp	014/26 77 34	bavo.verwimp@skynet.be
energiegewassen	Jasper Wouters		jasperwouters2000@hotmail.com
agroforestry	Jeroen Watté	02/893 09 60	jeroen@wervel.be
'Denk globaal, eet lokaal'			
& korte keten	Katrien Van Oost	02/893 09 60	katrien@wervel.be
zaadautonomie & gentechologie	Louis De Bruyn	015/3303 53	louis.debruyn@telenet.be
soja	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
lokale eiwitvoorziening	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
WTO & voedselsoevereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
Diversiteit	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
Jawel!	Jan Thoelen	0472/239839	agrikoeitoera@hotmail.com
inspringtheater	Souliman Diraa	0499/620651	diraa.souliman@gmail.com
Vorming en educatie	Veerle Devaere	02/893 09 60	veerle@wervel.be

Inhoudstafel

Vooraf	3
NAV: Geen EU-doekjes voor het bloeden maar faire graanprijzen	4
De smaak van de diversiteit	5
De liberalisering melkt de boer en de boerin	6
Reclaim the Fields-kamp 'Toekomst van de landbouw'	11
Hoe vredig is de rust van de honingbij	10
Lezershoek	12
De dagen	15
Gelezen	19
Agenda	20
	21
	24

Crisis?

Verleg dan je grenzen!

Veertig jaar geleden kwam de Club van Rome met haar moeilijke boodschap op de proppen: er moeten grenzen aan de groei komen. Anders raken alle grondstoffen uitgeput. Van aardeopwarming was toen nog geen sprake, alhoewel de eerste tekenen al zichtbaar werden.

Wanneer deze Wervelkrant in december 2009 verschijnt, proberen in Kopenhagen regeringsleiders een opvolger voor Kyoto te onderhandelen. Om het langzaam, gezamenlijk op kookpunt komen, te voorkomen.

Twintig jaar geleden ontstond Wervel. Na twee jaar werken verscheen vanuit Averbode het boekje 'Grenzen (v)erleggen'. Volledig in de lijn van de Club van Rome. Ja, groei maar binnen veilige grenzen, zodat de aarde ons kan blijven dragen. Grenzen verleggen om slimme technologie te vinden, om te consuminderen, om anders om te gaan met geld, om toekomst te verzekeren voor miljarden mensen, ecosystemen, (agro)biodiversiteit, dieren, planten. Grenzen v)er leggen: openbaren van wat onzichtbaar gehouden wordt. Bijvoorbeeld 'grondloze' dierhouderijsystemen, waarvoor het veevoer – en dus grond, water, energie – van overzee moet komen. Grenzen leggen om de overshootday niet verder te laten opschuiven. Anno 2009 was het 1 oktober dat de regeneratiekracht van de aarde overschreden werd.

2009 was het jaar dat de landbouwcrisis hard toesloeg. Hallucinante beelden van miljoenen liters melk die over de velden werden gedumpt, staan op ons netvlies gebrand. Boeren met tranen in de ogen. De wanhoop nabij.

In die context lanceert de *Boerenbond* haar boek *Grenzen verleggen*. De maatschappelijke vragen rond 'grenzen leggen' worden wel gesteld, maar de grondtoon blijft: exportmarkten zoeken. Bijvoorbeeld voor zuivel, ook al brengt dat boeren nu al maanden in grote problemen. Geen collateral damage van ons landbouwsysteem v)er weg zichtbaar maken. Neen, grenzen verleggen. Innoveren, investeren, groeien, 'efficiënter' werken om nieuwe markten te kunnen veroveren. In Europa en buiten Europa. De groten die verder de kleinen opslokken.

Is dat het antwoord op de vele crisissen die ons overkomen?

De redactie
info@wervel.be

"Bij de verhuis naar een ecologisch kantoorgebouw verhuisden we het rekeningnummer ook naar een ecologische bank: Triodos. Het oude rekeningnummer wordt nog niet meteen weggegooid, maar stort je bijdrage voortaan op de Triodosbank via het overschrijvingsbewijs in bijlage. Van harte bedankt voor jouw bijdrage, want 2010 belooft financieel een heel moeilijk jaar te worden voor Wervel..."

NAV: Geen EU-doekjes voor het bloeden maar faire graanprijzen

Europees landbouwcommissaris en de EU-landbouwraad zijn de weg kwijt. Ze strooien met doekjes voor het bloeden naar melkveehouders die de lage melkrijzen meer dan beu zijn, waarbij de Landbouwraad eigenlijk erkent dat een geheel vrije markt bij de basislandbouwproducten niet werkt! Dat zegt Teun De Jong, voorzitter van de Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV). Tot nu toe geen doekjes voor noodlijdende akkerbouwers. 'Dat is meten met twee maten', vindt de akkerbouwvoorman. Overigens wenst de NAV geen doekjes voor het bloeden maar faire graanprijzen door het beter managen van het graanaanbod, plantaardige eiwitten terug te brengen op Europese akkers en variabel bijmengen van bio-ethanol uit graan.

Voorlopig geen exportrestituties voor graan en geen verruiming van de interventies voor maïs, zo besloot de Europese landbouwraad deze week op voorspraak van EU-landbouwcommissaris Fischer Boel. Op extra steun was aangedrongen door Oostenrijk, Finland, Hongarije, Roemenië, Slowakije en Tsjechië. Tegelijkertijd gaf de landbouwraad melkveehouders wel doekjes voor het bloeden. Na eerder tot interventie, exportrestituties en verruiming van de schoolmelkregeling te hebben besloten, toverde Fischer Boel medio oktober 280 miljoen extra steun uit de hoge hoed. De EU-landbouwraad moest wel, om boze veehouders van de straat te krijgen. 'De doekjes zijn melkveehouders gegund maar ze lossen de oorzaak van de problemen, de onbalans tussen vraag en aanbod, natuurlijk niet op', stelt De Jong.

'Veehouders steunen en akkerbouwers in de kou laten staan, dat is meten met twee maten. De akkerbouw in Europa heeft al jaren last van de rigide liberaliseringskoers van de EU. De graanprijs ligt, ondanks een korte opleving in 2008, structureel ver onder de kostprijs. Terwijl de integrale kostprijs (inclusief vergoeding voor arbeid- en kapitaalbreng van de ondernemer) van tarwe ver boven de 20 cent ligt, is de opbrengstprijs slechts 10 eurocent. Dat is voor akkerbouwers niet vol te houden. Ook bij graan is de onbalans tussen vraag en aanbod de oorzaak van de ellende. Er is fundamenteel wat mis met het EU-akkerbouwbeleid ten koste van akkerbouwgezinnen. Dat kan en mag zo niet doorgaan', betoogt de NAV-voorzitter.

Volgens De Jong zit de akkerbouw te springen om een beter EU-beleid zodat boeren weer een faire prijs voor de producten kunnen maken op de markt. Ingrediënten van een perspectiefbiedend EU-beleid zijn volgens de NAV:

- hetaanleggen van strategische graanvoorraden (bijvoorbeeld de behoefte voor 100 dagen) waarmee de gevolgen van misoogsten in de EU en andere delen van de wereld opgevangen kunnen worden;
- het invoerbeleid voor plantaardig eiwit in overeenstemming brengen met dat voor granen. Terwijl voor granen invoerheffingen gelden om de Europese markt enigszins te beschermen, stroomt plantaardig eiwit momenteel de EU vrijwel ongehinderd binnen. Meer plantaardig eiwit van Europese akkers, heeft een positief effect op het evenwicht tussen vraag en aanbod van graan. Bovendien is de eiwitteelt in Europa gewenst uit het oogpunt van duurzaamheid. Bovendien kan de teelt ggo-vrij plaatsvinden;
- het bevorderen van de teelt van eiwitrijke gewassen in Europa. De EU kan een voorbeeld nemen aan Polen en Frankrijk

die op eigen houtje steun verlenen. De EU dient een gelijk speelveld te zijn. Met andere woorden: de nationale regelingen van Polen en Frankrijk dienen te worden omgezet in een EU-steunregeling; variabele bijmengverplichting van Europese granen voor bio-ethanol. In geval van graanschaarste minder bijmengen en in perioden met een graanoverschot meer bijmengen.

'Door het aanbod van graan beter te managen en zo goed mogelijk in balans te brengen met de vraag, zullen de prijzen veel stabielier zijn. Dat is gunstig voor zowel consument als producent, het vergroot de politieke stabiliteit en bevordert de duurzaamheid van de productie', aldus de vakbondsvoorzitter. Volgens hem is niemand gebaat bij enorme prijsspielen en dalen. Verder is het ongewenst om met (tijdelijke) exportsubsidies Europese graanoverschotten te dumpen op de wereldmarkt. 'In plaats van dumpingpraktijken moeten we wereldwijd streven naar managed trade, gereguleerde wereldhandel, in plaats van vrijheidblijvend voor enkelen.'

Nederlandse Akkerbouwvakbond, info@nav.nl
Noordhoek, 23 oktober 2009
- Persbericht-

De smaak van de diversiteit een uitweg uit de monocultuur

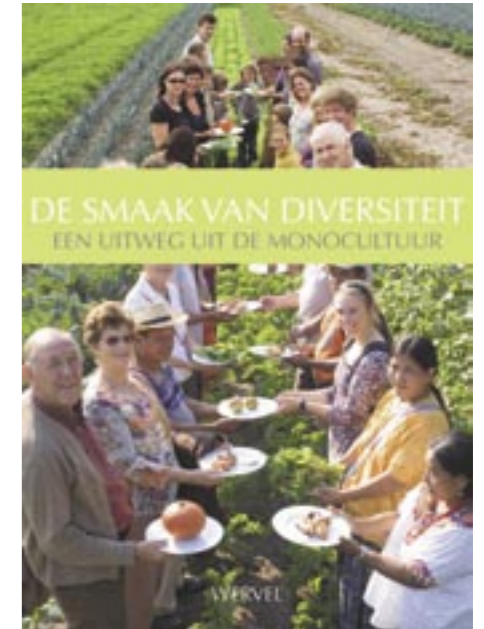
Het eerste boek op cannabispapier is verkrijgbaar! Ook in de Standaard Boekhandel, maar als je Wervel wil steunen, dan haal je je spul bij ons. 9,50 euro is geen geld voor zo'n geestesverruimend boek! Via een joint-venture met vele partners, waaronder chef-kok Felix Alen, stad Diest, Veeakker, de Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims, Samenlevingsopbouw Gent en het Algemeen BoerenSyndicaat hebben we naast de lokale depots bij Wervelaars ook dealers op bijna elke hoek van de straat.

Is duurzame landbouw alleen een zaak van geleerden en van Europese instellingen? Of is het een zaak van ieder van ons? Alleen al het soort producten die we kopen, kneedt landbouw en landschap zoals die zich vandaag aan ons vertonen.

En wij zijn meer dan ooit cultureel divers. Gaan we onze zwarte bonen blijven importeren of kan de boer ze ook hier produceren? Mogen wij meepraten in het debat rond duurzame landbouw of alleen maar meewerken met de pluk? Waarom is voor de Brazilianen een stoofpotje van varkensoren, -vel en -staart net een feestmaal? Zijn er raakvlakken tussen soja-vrij vlees en halal vlees?

Het zijn maar enkele vragen die aan bod komen in dit unieke boek, waarin allochtonen en autochtonen in dialoog treden op het veld of in de keuken. Hun gemeenschappelijke passie: zorgen dat anderen lekker en gezond kunnen eten.

Want meer diversiteit betekent meer kansen voor de toekomst en meer smaak op ons bord. Maak de bijgevoegde receptjes klaar en proef het zelf: diversiteit smaakt naar meer!

[Een voorproefverfje:]

Aarde als moeder, wormen als kinderen

We bezoeken De Wassende Maan te Deinze, een groentebedrijf met een hart voor diversiteit. Onze gastheer is Stefan Derdelinckx. Op De Wassende Maan worden er 3,5 ha verse groenten op coöperatieve wijze verbouwd. Een halve hectare hiervan in plasticunnel. Meer dan duizend groentepakketten worden er wekelijks gevuld. We treffen er dan ook een grote diversiteit aan groenten aan: meer dan 25. Droge bonen zijn daar niet bij. Die worden volgens Stefan ook niet meer gegeten. Maar De Wassende Maan doet wel een inspanning om bepaalde oude groenten weer op het menu te krijgen. Warmoes, pastinaak, bonenkruid geraken mee in de pakketten.

Tussen de prinsessenboontjes geraken we aan de praat met Beatrice Castro, een kranige Colombiaanse die haar studies bij Landwijzer voltooit met een stage op De Wassende Maan en een studie rond wormencompost. Hoe Beatrice in de landbouw terecht kwam, is een lang verhaal. In Colombia werkte

Beatrice als geologe en ze kwam voor haar werk in vele Latijns-Amerikaanse landen. Ze leerde er veel over de bodem: fysische en chemische wetten, maar geen biologie. Overal zag ze ook de problemen die de grote multinationals veroorzaken. Ze zag hoe de antidrugoorlog in Colombia het bodemleven met chemicaliën volledig doodde, met verwoestiging van het Colombiaanse Amazonegebied tot gevolg. Daar begon bij haar het besef te groeien dat bodembioologie belangrijk is, net als de oude Indiaanse kennis, waar zoveel van verloren is gegaan.

Beatrice studeerde ook in Brazilië, waar een professor bodemfysica via mathematische en fysische proeven de wetmatigheden van de bodem trachtte te vatten. Hij kwam tot de conclusie dat de totale energie die een bodem bevat, rechtstreeks evenredig is met de hoeveelheid bodemleven. Eenmaal in Nederland, samen met haar man, kon ze meteen aan de universiteit starten om een doctoraat te maken, maar ze koos resoluut voor de praktijk omdat de bodem het nodig heeft om verzorgd te worden. Beatrice voelde haar indiaanse wortels

al sinds ze nog kind was. De aarde is haar moeder. Waar ze ook in de wereld vertoeft, ze voelt zich verplicht om haar te verzorgen.

Of die visie niet botst met wat er hier in België allemaal gezegd en gedaan wordt? Soms wel, maar op De Wassende Maan niet. Het werk en de filosofie vallen mee. Ze is naar eigen zeggen ook niet zo puriteins. Ze verstaat de problemen in Europa. Handenarbeid is nu eenmaal duur. Op De Wassende Maan wordt veel volk tewerkgesteld. Naast drie boeren, waarvan Stefan er een is, werken er een pakketten- en een winkelploeg, aangevuld met een aantal administratieve krachten, in totaal een twaalfstal vaste krachten. Verder zijn er nog vier loontrekkenden, twee mensen in zorg, ook wat seizoensarbeiders en stagiairs. Ook onder de autochtonen is er, volgens Stefan, een grote verscheidenheid. Iedereen heeft een verschillende achtergrond en dat is net boeiend aan dit soort bedrijf. De sfeer wordt erdoor gekleurd en met mensen van het buitenland is dat nog sterker. Voor Stefan is Beatrice een zonnetje op het bedrijf, iets wat Beatrice zelf meteen relatieveert.

Beatrice vindt zichzelf eerder verlegen omdat ze nog niet zo goed Nederlands spreekt en ze daardoor dan ook niet zo veel met de collega's kan praten. Maar desondanks voelt ze zich goed op De Wassende Maan, in tegenstelling tot het vorige bedrijf waar ze werkte. Daar was de sfeer voor haar te koud. Er moest ook te snel gewerkt worden en ze was er dikwijls alleen. Op De Wassende Maan vindt Beatrice de sfeer onder de collega's fantastisch. Beatrice geniet vooral van de oudere mensen die er meewerken. Ze voelt veel respect voor hen, ook al zijn die niet altijd goed te verstaan wegens hun dialect.

Het werk op dit bedrijf is zeer divers, volgens Stefan lang niet zo monotoon als op een grootschaliger bedrijf. Bovendien is dit niet de eerste ervaring met allochtone medewerkers. Er werkten al een Ecuadoriaan en onlangs ook een Braziliaan mee op het veld. De vaste krachten van het bedrijf leren veel van die latino's. Het is immers een constante zoektocht naar verbetering en mensen uit Zuid-Amerika brengen heel wat ervaring mee op het vlak van handenarbeid en zorg voor de bodem.

Don't walk
on the grass,
print it!

Wervel kiest resoluut voor innovatief papier. Kemp papier is beter recycleerbaar dan houtpulp papier en heeft geen agressief bleekprocédé nodig. Dit papier is bovendien gebaseerd op een ecologische teelt die de biodiversiteit verhoogt en het gebruik van pesticiden overbodig maakt. Kemp wordt niet alleen toegepast in papier, maar ook in ecologische auto- en fietsonderdelen, ecologische bouwmaterialen, stalstro, veevoeder en... gezonde en lekkere voeding. Als kers op de taart werd het boek gedrukt met vegetale inkt en ingebonden op zonne-energie, zonder toxische PUR-lijmen. De aanschaf van dit boek draagt bij aan de toekomst van onze landbouw, het klimaat en veel meer!

Patrick De Ceuster
patrick@wervel.be

Wervel staat voor een rechtvaardige en verantwoorde landbouw. Om deze landbouw mee mogelijk te maken, zitten we aan onderhandelingstafels, voeren we actie, maken we studies, publiceren we, etc. Wervel was en is ook altijd een beetje 'luis in de pels'. Daarom deze rubriek, waarin mensen ongezoeten hun mening kunnen uiten. Wat in deze rubriek gesteld wordt, hoeft niet meteen het standpunt van Wervel zelf te zijn.

De liberalisering melkt boer en boerin

Over boeren (en landbouw) praten riep nog niet lang geleden veel weerstanden en vooroordelen op. Maar gedurende de laatste maanden is het besef gegroeid dat het landbouwbeleid weer op de agenda moet komen. Nu de melkcrisis volop woedt, is het misschien tijd om een ander ter discussie te stellen, over de evolutie van boer tot agrarisch onder-(aan-)nemer. En natuurlijk over de evolutie van de Boerenbond: van boerenbelangenorganisatie tot agro-industrieel bedrijf.

De quota: een lang verhaal

Deze melkcrisis heeft een lange voorgeschiedenis. De EU-landbouwpolitiek vanaf begin jaren '70 streefde naar voldoende en zeer goedkoop voedsel. Op die manier konden de lonen in bedwang gehouden worden en kon de industrie een duw in de rug gegeven worden. Het middel was rationalisatie en productiviteitsverhoging in de landbouw. Als neveneffect ontstonden snel overschotten, de zogenaamde melkplassen, boterbergen en wijnmeren. Maar dat is lang geleden.

Het melkoverschot werd in 1984 aan banden gelegd door de instelling van melkquota. Dat zijn productierechten per boer. Een alternatief voorstel om een gegarandeerde prijs in te voeren voor een maximale hoeveelheid geproduceerde melk haalde het niet. De regeling die het wel haalde, zorgde ervoor dat boeren met veel quota (bijvoorbeeld 500.000 liter/jaar) meer voordeel hadden dan kleine. Bovenop dat nadeel kwam dat de quota van een te hoog niveau vertrokken: er werd

toegelaten om meer te produceren dan nodig was voor het verbruik in Europa. De politici en ook de zuivelfabrieken hebben via overproductie hun voordeel willen halen om een stuk van de wereldmarkt op te eisen. En dus moest er een overschot in stand gehouden worden. Via massale exportsteun werden melkoverschotten in de derde wereld gedumpt.

Maar de beslissing om quota in te stellen had wel als positief gevolg dat de boeren jarenlang een redelijke prijs kregen. En dat er een stabiliteit was zodat de boeren hun investeringen konden plannen, al was die rust relatief. Voortdurend werd er aan het systeem geknaagd. Zo was er het probleem van de overname van melkquota. Daar werd in 1987 een mouw aan gepast door het verhandelen van quota beperkt mogelijk te maken.

Het grootste probleem betrof die boeren die wilden uitbreiden en beperkingen opgelegd kregen inzake de aankoop van quota. Het kwetsbare systeem kwam verder onder druk te staan door de hertekening van de Europese landbouwpolitiek na 1992. Toen werden de eerste aanzetten gegeven om de steun aan de boeren te verminderen en te heroriënteren: rechtstreeks aan de boeren en niet meer aan de sector, onder bepaalde voorwaarden, en door de vermindering van de exportsteun.

De druk van de landen met de grootste melkveebedrijven, met een

productie boven de 500.000 liter, zoals Groot-Brittannië, Denemarken en Nederland, werd nog versterkt door de liberaliseringdruk van de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Zij slaagde er in 2003 in om de Europese markt open te breken. Er moesten open grenzen komen en de quota moesten weg tegen 2015. Als overgangsmaatregel werd een 'verdamping' voorzien: door ieder jaar telkens één à twee procent extra te produceren zouden de quota automatisch hun waarde verliezen. De grote boerenorganisaties hebben dat bijkomend volume direct laten 'vol melken'. Meer zelfs: zij drongen nooit aan op bestraffing van degenen die te veel leverden, de zogenaamde cowboys. De huidige overproductie is daar het gevolg van.

De liberalisering van de landbouwmarkten ging tot 2007 gepaard met een hoogconjunctuur die deels aangedreven werd door de urbanisatie en industrialisatie van China, India en andere economische tijgers. Deels was het zuiver speculatief van aard door transacties van de distributiesector, de voedingsindustrie en de wereldspelers op de financiële en grondstoffenmarkten.

Met het uit mekaar spatten van deze korte landbouw-boom stuikten de melkprijzen in mekaar tot twintig cent per liter. Dat is een eind beneden de kostprijs en iedereen weet ondertussen dat veel boeren nu hun spaarcenten moeten aanspreken.

Wat moesten de één miljoen melkveehouders in Europa doen? Zijzelf kregen hun zeg niet, de leiding van de grote organisaties besliste zonder weerstand in het liberaliseringsverhaal te stappen en zich voor te bereiden op het post-quotatijdperk. Zij kozen resoluut voor een uitzichtloze strategie van concurrentie op de wereldmarkt via groei onder het motto "stilstaan is achteruitgaan". Als reactie daarop is de European Milk Board ontstaan, de motor achter de mobilisaties van de laatste maanden. En die heeft in alle landen aanhangers, in België meer in Wallonië (Fugea) dan in Vlaanderen (het VAC, en recentelijk ook het ABS). Ze zijn voorstanders van een flexibele volumeregeling als alternatief voor de quota.

Wat gebeurt er in België?

Sinds de economische crisis is de melkprijs nog meer gedaald. Een prijzenobservatorium onder leiding van de liberale minister Van Quickenborne kon geen onregelmatigheden in de prijsvorming van melk in de handel vaststellen. Al weet een kind dat zowel de melkerijen als de supermarkten danig moeten verdienen aan een prijsverschil van minstens veertig cent. Want de boer krijgt twintig cent en de consument betaalt voor de goedkoopste melk minstens zestig cent.

Die toestand verandert niet echt, ook niet door de 280 miljoen van de EU (beslissing van maandag 19 oktober, zie verder) want aan de oorzaak, de overproductie, wordt niet geraakt.

Waarom niet? De grote boerenorganisaties zoals de Boerenbond (BB) menen dat onze landbouw een 'exportroeping' heeft, dat er dus markten veroverd moeten worden op concurrenten zoals Nieuw-Zeeland en dat de boeren hier dus aan de laagst mogelijke prijs moeten kunnen produceren. Wie dat niet aankan, moet eruit. Alleen de goede managers zullen overleven. Zij moeten thuis zijn in ingewikkelde materiële zaken zoals voedselveiligheid, optimale voedselsamenstelling, hygiëne, dierenwelzijn, nutriëntenbalans, water, bankzaken, risicobeheer en energie.

Binnen een goeie tien jaar mogen er van de bijna 10.000 Belgische melkveeboeren maar een 5.000 overblijven. Dat kan alleen met grote investeringen, zoals melkrobots, grote stallen en koelinstallaties, machines, en daarvoor kan de BB de diensten van de KBC aanbieden. In deze bank heeft de Boerenbond grote belangen na de fusie van Kredietbank en Cera. In de KBC werken nu al een 100 bedienden louter en alleen op kredietdossiers voor boeren. Wie zijn lening niet kan betalen kan nog altijd zijn grond aan de bank verkopen en die gronden dan weer huren van de bank.

Of cynischer: als de schuld de boer tot aan zijn of haar lippen komt, kan hij of zij naar de organisatie 'Boeren op een Kruispunt' stappen om het bedrijf van de hand te doen. Die organisatie werd door de BB opgericht om radeloze boeren –'palliatief' – te ondersteunen.

De mopoliepositie van de BB neemt toe, ...

De Boerenbond BB is dus geen gewone belangenorganisatie. Naast de aandelen in de KBC, de participatiemaatschappijen MRBB en Agri Invest Fund, de aandelen in de suikerfabriek van Fontenoy en andere, levert de BB via Aveve voeder en zaden, biedt ze verzekeringen aan, begeleidt de subsidieaanvragen bij het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds VLIF,... De lijst is eindeloos. Dat zorgt voor een enorme afhankelijkheid van de boeren. Op die manier slaagt de BB erin om de boeren alle risico's te laten nemen, zowel op het moment dat er economische crisis is als bij natuurrampen, ziekte van de boer of van zijn vee.

Twintig jaar geleden waren er nog 19.000 melkveehouders in Vlaanderen, nu nog 6.400. De helft is bij de BB aangesloten. Dat is een zeer machtige positie. De BB had die kunnen aanwenden om alle boeren te steunen, door hun onderhandelingsmacht tegen de grote melkerijen en de distributie te versterken. Maar aangezien de BB zelf een grote melkerij heeft, gebeurt dat natuurlijk niet. Via haar dochteronderneming Milcobel haalt de BB bijna de helft van de melk in Vlaanderen op (0,9 van de 2 miljard liter) en ze haalt die liever op aan twintig cent dan aan dertig cent. Om dezelfde reden wordt er door de BB ook niets gedaan aan schandalige praktijken zoals late betalingen, aanvaarden van de onderzoeksresultaten van de melkerijen, de te strenge normen ...

..., het grote offensief wordt ingezet

Vanuit die sterke positie drong de BB aan op versoepeling van het quotumbeleid, ook in de enige periode (1999-2003) toen de CVP geen minister van Landbouw mocht leveren.

Vera Dua wou verregaande toegevingen doen aan de BB (en ABS) door de afschaffing van de quota: dus geen verkoop meer aan het Quotumfonds à 37 cent/liter maar vrije verkoop tegen ongeveer 1,20 euro. Dat stuitte op hevig protest van haar VAC-kabinetslid, waardoor het quotumbeleid wat werd afgezwakt. Het typisch Belgische compromis bestond eruit dat 60 % van de quotumafdracht vrij verhandeld kan worden en dat 40 % nog aan het fonds wordt verkocht tegen een lagere prijs.

De vermindering van de politieke en financiële steun van de EU, met tegelijkertijd afbouw van de subsidies, van de invoerbeperkingen en verlies van exportmarkten, heeft de beslissing van de BB versneld om alles in te zetten op de verlaging van de productiekosten en de afschaffing van de quota. Laten we even Eddy Leloup, de toenmalige melkspecialist van de BB, aan het woord (te lezen op de site van Vilt op 3 juni 2008): 'Marktanalyses van de EU-Commissie geven aan dat er tegen 2014 acht miljard liter melk – ofwel vijf procent – extra

Luis in de pels

nodig is.' Volgens hem is het zaak om groeiende zuivelmarkten in te nemen, voordat anderen dat doen. Verder noemt Leloup de hoge quotumkosten ongewenst: 'Zonder quota kunnen melkveehouders groeien tegen lagere kosten.'

Een recente nota van de studiedienst van de BB stelt dat de kostprijs van de melk niet hoger mag liggen dan 25 cent per liter; inclusief een arbeidsinkomen van hoogstens 5 cent per liter. Dus een 600.000 liter per jaar.

De onwrikbare houding van de autistische Europese leiders verklaart de heftigheid van het protest van de boeren. Tot nu toe werden maar kleine tegemoetkomingen – 'aalmoezen' – bekomen, want aan de eis van aanbodbeheersing werd niet toegegeven. Zo werd bij de opstelling van de Belgische begroting 2009-2010 dertig miljoen euro beloofd voor de melkboeren, maar denk nu niet dat iedereen evenveel zal krijgen. Nee, dat geld zal via belastingsaftrek gaan naar wie geïnvesteerd heeft, niet naar inkomenssteun of prijsondersteuning. Hetzelfde kan gebeuren met de 280 miljoen euro van de EU, want de toekenningsvoorwaarden liggen nog niet vast. Al bestaat er natuurlijk ook veel kans dat dat geld zal gaan naar de opkoop van melkpoeder, dat dan weer in de derde wereld gedumpt kan worden.

Nu de overheid de productie niet meer wil regelen, zullen de voedingsbedrijven dat graag zelf doen door de boeren langlopende contracten aan te bieden en hen zo aan zich te binden.

En nu?

Meer en meer mensen zien de ernst van het landbouwprobleem in. Overal zie je enorm veel solidariteit met de (melk-)boeren.

Socialisten – *geen interesse?* – en groenen – *alleen begaan met biolandbouw?* – houden zich op de vlakke, terwijl de consumenten dikwijls eerder inzien dat dit een strijd is van kleine en middelgrote boeren tegen de agro-industrie en de banken. Tegen de verloedering van ons voedsel, tegen de grote distributieketens en inkoopcentrales die het enige, maar duur betaalde, tussenstation willen zijn tussen producent en consument. Ze zien ook in dat de lokale productie van ons voedsel nu minder kansen zal krijgen (terwijl het bewustzijn van de voedselkilometers groeit). Na zoveel jaren liberalisering van diensten en markten is de herstructurering van de melksector in volle gang.

Op de boerderijen heerst ondertussen een crisissfeer: in vele gezinnen wordt nu beslist om al dan niet verder te doen, want dat betekent zware investeringen.

De vraag rijst: hoe kan de landbouw een plaats behouden in dit landje? De bijzonder machtige BB is vastbesloten om alleen verder te gaan met de grootste boeren, maar ze wil die massale investeringen laten dragen door de overheid. Daarom is de BB tegelijk beducht voor de reacties van de publieke opinie die de greep van het grootkapitaal op 'de buiten' niet zomaar zal slikken. Daarom probeert de BB ook sympathie op te wekken met de boeren. Daarom gaat de BB ook het gesprek aan met Gaia, de natuurverenigingen, en dergelijke.... Om te tonen dat ze hen tegemoet willen komen. Gaan we die industrialisatie van het platteland accepteren, door ons gefinancierd nog wel?

ABC

Deze tekst is er gekomen als zoveelste stap van een groep andersglobalisten die acht jaar geleden, ten tijde van de grote betogingen, vonden dat ze praktische stappen moesten zetten. Reeds drie boerenmarkten werden sindsdien opgericht in Gent. Met de bedoeling om via rechtstreekse verkoop in de Gentse volkswijken én een eerlijke prijs aan de boer te geven voor goedkope gezonde voeding én een aangenaam buurtleven uit te bouwen.

Deze initiatieven zijn economisch natuurlijk een druppel op een hete plaat, maar ze stellen ons wel in staat de discussie onder de bevolking te voeren over een nieuwe boerenbelangenstrijd tegen de liberalisering. Deelnames aan de boerenbetogingen en de organisatie van een Maandag Melkdag (met rechtstreekse verkoop van zuivel in het hart van de stad) waren een verdere stap. Het netwerk werkt ondertussen onder het logo Arbeiders, Boeren en Consumenten (ABC).

Ik wil besluiten met een citaat van Bavo Verwimp in De Standaard:

"... Misschien moeten de boeren dan wel wat minder melk produceren, en misschien moeten de quota op termijn dan wel wat verschoven worden zodat ook Oost-Europese landen aan de bak komen, maar dan kan men tenminste een redelijke prijs afdwingen... En als de boeren een goede prijs krijgen, kunnen ze het eventueel zelfs stellen zonder subsidies. Maar het is het één of het ander. Ofwel moet er geproduceerd worden onder de kostprijs en is er een aanvulling nodig met subsidies. Ofwel zijn er hogere prijzen en dan zonder tussenkomst van de staat. De boeren zullen ongetwijfeld dat laatste kiezen, maar het is de vraag wat de verwerkende industrie daarvan denkt. Want dan komen haar marges in het gedrang."

Rik De Coninck, 5 november 2009. Wie interesse of ideeën heeft kan hem contacteren via abc-atc@hotmail.com of via rikdeconinck@hotmail.com.

Nieuwe beleidsnota landbouw:

Landbouw: De zuivelsector kent zwarte tijden, maar minister-president en minister van Landbouw Kris Peeters (CD&V) is van plan daar iets aan te doen. Hij zal de volgende vijf jaar investeren in de aankoop van 300 melkautomaten op secundaire scholen, als alternatief voor de frisdrankautomaten. Dat is niet alleen goed voor de melkboeren, maar ook voor de gezondheid van de jeugd, schrijft hij.

Reclaim the Fields-kamp brengt 300 mensen samen

Van 30 september tot 4 oktober '09 werd het tweede Europese kamp georganiseerd van het jonge netwerk Reclaim the Fields. Ruim driehonderd mensen met twintig verschillende nationaliteiten namen deel, onder hen heel wat boeren en jongeren die zich als boer willen installeren. Daarnaast ook deelnames van verbruikers en activisten die de voedselproductie op een radicaal andere manier willen organiseren. Het kamp ging door in een sfeer van horizontaliteit, vrij initiatief en strijdvaardigheid.

Het aantal deelnemers overtrof de verwachtingen, waardoor er de eerste twee dagen continu werd bijgeschaafd aan de methodieken van werkwinkels en voltallige bijeenkomsten. Ook de keuken moest een tandje bijsteken om al te lange wachtrijen te vermijden. De keuken was trouwens veganistisch en voorzien van lokale en biologische producten en vereende krachten.

Het kamp ging door op het indrukwekkende terrein van Ferme de Cravirola, een coöperatieve boerderij met camping. De dagelijkse rondleidingen op de boerderij werden ook druk bijgewoond.

De werkwinkels waren voor een deel gericht op de obstakels die jonge boeren ondervinden wanneer ze zich willen installeren. Zo ondermeer een werkwinkel over zaadwinning met bijhorende zadenruil. Ook was er veel aandacht voor landbouwopleiding: vooral aan (het scherpstellen van) de nood aan veel meer opleidingen, het begin van het oplijsten van leerboerderijen, aandacht voor permacultuur, ecologisch en kleinschalige boeren ...

Kwamen tevens aan bod: rentevrije banken in

Zweden en andere landen, de mobilisatie van de klimaattop in Kopenhagen in december, de strijd tegen de GGO's, landbouwprojecten in de stad, eco-constructies van woonsten, de rechten van boerderijdieren enzovoort.

De toegang tot grond

Erg veel nadruk lag er op de noodzaak aan toegang tot grond omdat die in alle Europese landen steeds moeilijker wordt voor beginnende boeren en collectieve landbouwprojecten. We kregen een getuigenis van een boer die verbonden is aan het Franse Terre de Liens. Hij vertelde over de zorg voor zijn land nadat hij op pensioen ging. Medewerkers van Terre de Liens zelf lichtten hun werkwijze toe: eenvoudig gesteld zoeken zij de gaten in de wettelijke bepalingen op om daar handig gebruik van te maken en landbouwgronden op te eisen. Zij rekenden ons voor dat er in Frankrijk 160 ha per dag aan landbouwgrond verdwijnt. Radicale tegenbewegingen zijn dus nodig en creativiteit in de acties en campagnes moeten werkbare middelen opleveren om de strijd aan te gaan. Terre de Liens zelf is actief sinds 2003 en zoekt vooral naar collectieve en solidaire systemen. We gingen in twee werkgroepen aan de slag over enerzijds de geschiedenis van het eigendom van land en anderzijds het ontwikkelen van instrumenten voor collectief landbezit.

Het onderwerp toegang tot grond stond in direct verband met werk aan voedselsoevereiniteit: landen moeten het recht hebben om hun landbouwbeleid zelf uit te stippelen in functie van de noden van hun bevolking en op basis van de lokale economische en culturele gebruiken. Dit thema liep als een rode draad door het programma.

De internationale delegatie van jonge boeren uit het Zuiden die er onder impuls van La Via Campesina ook bij was, bracht dit thema op een aangrijpende manier: via strijdlustige oproepen om niet aan de kant te staan nu we in het oog van de storm van het rampenkapitalisme zitten. Ook via het opvoeren van een 'mystica': een spontane theatervorm die toelaat om ook emotie en vreugde te brengen in het discours en die veel gebruikt wordt door bewegingen in het Zuiden.

Een schrijfster kwam een toelichting geven over de geschiedenis van de boerenstrijd in Europa: een strijd tegen het systematisch en geprogrammeerd vernietigen van de familiale landbouw. Vandaag valt die strijd onder meer te situeren in het ontwikkelen van effectieve uitwegen uit de economische logica van het kapitalisme omdat die gericht is op productivisme (in plaats van zinvolle tewerkstelling en

verantwoord verbruik), op de industrialisering, op de accumulatie van geld, op het herleiden van dieren tot grondstoffen, ...

De relatie producenten-consumenten

In de werkwinkel over de korte keten kwam ook het concept van Voedselteams aan bod wanneer verschillende collectieve vormen van korte ketens werden voorgesteld. Voedselteams nam het initiatief voor een werkgroep die dieper inging op de politieke kansen voor steun aan de korte keten.

In het bijzonder werd daarbij het Franse plan-Barnier uit de doeken gedaan: Er viel vast te stellen dat er maar weinig mensen op de hoogte waren van het bestaan ervan. Het debat hierover viel uiteen in twee discours: interesse om ook aan de slag te gaan met het plan op een nationaal niveau enerzijds, maar anderzijds het in twijfel trekken van verwachtingen t.a.v. de overheden. Onze aankondiging van een initiatief in België kon alleszins op belangstelling én medewerking rekenen.

Besluiten

Op de laatste dag werd een poging gedaan om zowel besluiten te trekken als acties af te spreken. Een moeilijke oefening waarvoor de tijd de kort was. Toch konden enkele resultaten worden voorgelegd: de afspraken voor een Reclaim the Fields-soep- en zaadbedeling tijdens de protesten in Kopenhagen (in combinatie met een internationale sambaband en aan de zijde van de grote delegatie van La Via Campesina), het voorstel van de Hongaarse deelnemers om het kamp volgend jaar in de buurt van Boedapest te organiseren (applaus), het voorstel voor twee coördinerende RTF-bijeenkomsten in de winter, het feit dat de vrije donaties voor de keuken ruim volstonden om de kosten te dekken. Verder werden ook diverse werkgroepen geïnstalleerd rond de thema's lokale netwerken en campagnes, politieke actie, landbouwworming, rond het ontwikkelen van fora voor uitwisseling (zowel online als fysiek), het herwaarderen van het boerenleven, het ontwikkelen van sensibiliseringsmiddelen, ...

Voedselteams sloot zich aan bij de groep die zal trachten om het concept voedselsoevereiniteit te vertalen in lokale acties en methodieken. Er is werk aan de hoeve.

Wim Merckx,
vlaams-brabant@voedselteams.be
voedselteams.be
reclaimthefields.org

SOEP op de STOEP

Welzijnszorg

SOEP op de STOEP

Steun de strijd tegen armoede met een kop soep!

In december maken we er samen met Janine Bischops een lekker potje van.

www.soepopdestoep.be

KU, Welzijnsweg 100 • 1100 Brussel

Welzijnsweg 100

'Toekomst van de landbouw'

Duurzame landbouwkamp VIII in Wageningen

29 augustus – 6 september 2009

Het duurzame landbouwkamp, het acht jaar oude kindje van Wervel en JNM, trok dit jaar naar het noorden. Met name Wageningen, stad(je) aan de Rijn, bekend van zijn landbouwuniversiteit. Het thema: 'toekomst van de landbouw' ofte 'erven van de toekomst'.

Een week lang keken een groep jonge enthousiastelingen, Belgen en Nederlanders, samen vooruit, en dachten ze na (soms dromend) over hoe de landbouw van de toekomst er uit zal/ kan zien.

Om de vele wilde gedachten en fantasieën in goede banen te leiden, hadden we vooraf zes kernthema's op papier gezet. Letterlijk: op flappen konden de deelnemers tijdens het kamp hun gedachten neerpennen na een bedrijfsbezoek, na een spreker, na even gewerkt te hebben, of na een babbel 's avonds laat aan het kampvuur.

Dit verslagje wil al die ideeën uit de neergepende gedachten en vooral uit de vele gesprekken samen brengen. Daarmee hopen we een idee te geven van hoe jonge natuur-, milieu- en landbouwmensen – ach, allemaal gelijke mensen, weg met het hokjesdenken!

– aankijken tegen de toekomst van de landbouw. Één ding is zeker: 'De antwoorden liggen op het land, dus niet zeveren maar doen', zoals een deelnemer het mooi verwoordde op de laatste kampdag.

Kernthema 1: Grond – Geen landbouw zonder... grond!

Landbouw heeft grond nodig, zoveel is zeker. Dus hangt de toekomst van de landbouw in eerste instantie sterk af van de beschikbaarheid én kwaliteit van de grond.

Wanneer het gaat om beschikbaarheid blijft ons in eerste instantie het idee van de 'stichting' bij, met het biodynamische tuinbouwbedrijf Horsterhof als voorbeeld. Een stichting, in Vlaanderen veel minder gekend, is een rechtspersoon die een bepaald doel wil verwezenlijken. Een stichting mag winst maken, maar de uitkering hiervan moet een ideële of sociale strekking hebben. In het geval van Horsterhof is het doel van de stichting om grond fysisch vast te leggen (te 'reserveren') voor toekomstige landbouwers die er biologisch of biodynamisch willen boeren. Het voordeel daarvan is enerzijds de garantie dat de grond ook in de toekomst door bio- of BD-landbouwers zal worden bewerkt. Anderzijds vergt dit een minder grote kapitaalinvestering bij een generatie- of andere wissel, waardoor ook nieuwe/jonge landbouwers de kans krijgen om hun ideeën in praktijk om te zetten (zie ook kernthema 2: 'Continuïteit'). In Vlaanderen benadert de vzw Land-in-zicht de grondproblematiek ook op deze wijze.

Een tweede inspirerend voorbeeld was het landgoed Hemmen. Op dat landgoed mag, voornamelijk omdat het een waterwinningsgebied is, alleen biologische landbouw bedreven worden. Ooit was het landgoed in adellijke eigendom, nu is het toevertrouwd aan een rentmeesterkantoor. De grond wordt verpacht aan enkele jonge dynamische boeren die nieuwe ideeën rond biologische landbouw, samenwerking en afzet in de praktijk willen omzetten.

Die twee voorbeelden zijn een praktische toepassing van de gedachte dat grond geen privébezit mag zijn, omdat het een gemeenschappelijk goed is, net zoals we als maatschappij verantwoordelijk zijn voor de algemene beschikbaarheid van bijvoorbeeld lucht en water van goede kwaliteit. Nu reeds probeert de overheid via onder andere ruimtelijke ordening en de bijhorende uitvoeringsplannen de bestemming van de schaarse grond in Nederland, Vlaanderen, ... te regelen. Dat dit conflicten kan opleveren is bekend. Ons kampgebied, gelegen aan de oevers van de Rijn, toonde dat duidelijk aan. 'Ruimte voor water' is in waterland Nederland al lang geen loos begrip meer, maar wordt in de praktijk omgezet door de aanleg van overstromingsgebieden. Hierbij wordt in eerste instantie landbouwgebied aangesneden, maar zelden woon- of industriegebied. Met als gevolg een toenemende druk op de

overblijvende beschikbare landbouwgrond en een stijging van de grondprijzen, deels wegens schaarste, deels wegens speculatie.

Ook de discussie landbouw-natuur kwam enkele keren aan bod, waarbij vooral de vraag rees: verweving of scheiding? Scheiding houdt in dat natuur alleen gespecialiseerd ontwikkeld wordt in reservaten en dat de intensieve landbouw daarnaast onbelemmerd zijn gang kan gaan. De algemene teneur was dat scheiding niet volstaat om de biodiversiteitsdoelstellingen te halen. Het overleven van soorten hangt immers af van het hele beschikbare ecosysteem, dus ook van de natuurwaarden in landbouwgebied. Bovendien zullen ecosystemendiensten, zoals de zuivering van lucht en water, de vrijwaring van genetische diversiteit en natuurbeleving dicht bij huis, niet meer voldoende ingevuld worden wanneer natuur alleen nog een plaats krijgt in reservaten.

Naast beschikbaarheid is ook grondkwaliteit essentieel. Bodemverdichting en een laag humusgehalte vormen in Nederland, net zoals in Vlaanderen, de voornaamste bedreiging. De oorzaken zijn bekend. Tijdens het kamp zagen we ook enkele oplossingen, zoals GPS-tractoren die vaste rijpaden gebruiken zodat de grond alleen op de rijpaden wordt 'platgereden' en de rest luchtig blijft. Of een goed uitgedachte teeltwisseling, gras-klaver, samenwerking tussen bedrijven voor uitwisseling van stalmest: het zijn allemaal methodes om het humus- en nutriëntengehalte hoog te houden. Een landbouwer merkte op dat de

zorg voor de grond een verantwoordelijkheid is voor iedere individuele landbouwer en dat zulks moeilijk te sturen valt via wetgeving. Meer nog: te strenge of sturende wetgeving kan een landbouwer zelfs ontmoedigen om zijn grond duurzaam te beheren. Algemene restricties op toediening van mest of compost kunnen bijvoorbeeld op bepaalde plaatsen een averechts effect hebben.

Kernthema 2: Continuïteit – voor landbouw in de toekomst

Onder continuïteit verstaan we 'de garantie dat een landbouwer of een landbouwersgeneratie alle nodige kansen krijgt om nu en in de toekomst zijn/haar beroep uit te oefenen. Die garantie kunnen we opdelen in twee facetten: passie en kapitaal.

De idee dat in eerste instantie passie belangrijk is, vloeide voort uit onze ervaringen dat alle landbouwers 'gebeten' zijn door een 'microbe', 'een virus in hun bloed hebben', kortom, gepassioneerd zijn door hun stiel. En zich daardoor 200 % willen geven voor hun beroep. Minder en minder jonge mensen blijken echter een dergelijke keuze te durven maken die de rest van hun leven zal bepalen. De jonge postmoderne generatie is opgevoed met de vrijheid om continu te kunnen en te mogen kiezen. Een keuze voor landbouw betekent in de praktijk – om het cru te stellen – dat je die vrijheid overboord gooit en je leven bindt aan een stiel. Slechts individuen durven die stap nog te zetten. Deels wegens de cultuur van keuzevrijheid, deels omdat ze minder 'gepassioneerd' zijn. Jonge mensen

worden rationeel opgevoed: zekerheid is het ordewoord. Een passie is echter allesbehalve rationeel, want het is (blind) je hart volgen waarbij overwegingen zoals bijvoorbeeld inkomenszekerheid slechts op een tweede of lagere plaats komen.

Een tweede voorwaarde voor het verzekeren van continuïteit is de beschikbaarheid van voldoende kapitaal. Die kapitaalzekerheid is voornamelijk van belang bij overgangperiodes: wanneer een landbouwer zijn bedrijfsvoering en/of structuur drastisch hertekent en wanneer een bedrijf wordt overgenomen, bijvoorbeeld van ouder op zoon/dochter. Vandaag de dag is die kapitaalbeschikbaarheid een enorm knelpunt. Enerzijds is dat een gevolg van de gestegen bedrijfswaarde van landbouwbedrijven, veroorzaakt door de fors gestegen grondprijzen, de schaalvergroting en toegenomen graad van 'industrialisatie': meer high-tech machines en melkroboten, stallen die moeten voldoen aan strenge emissienormen inzake lucht en water. Anderzijds moet de turn-over van dit bedrijfskapitaal veel hoger liggen: bedrijven moeten veel vlugger investeren in nieuwe infrastructuur en machines. Dat betekent dat bij overnames enorme geldstromen en de bijhorende leningen nodig zijn. Iets wat voor mensen die in de landbouwstiel willen stappen allesbehalve evident is. Maar ook bij een generatiewissel binnen een gezin is dat een probleem, omdat de broers en zussen moeten uitbetaald worden. Het antwoord ligt volgens de kampdeelnemers voornamelijk in de terugkeer naar een meer kleinschalige landbouw. Daardoor wordt de landbouwer economisch niet gedwongen tot continue schaalvergroting en industrialisatie, maar kan hij/zij een gezond, evenwichtig en beheersbaar bedrijf uitbouwen op basis van rechtvaardige voedselprijzen. Daartegenover staat het streven van bijvoorbeeld de Boerenbond naar een continue schaalvergroting waarbij de kleintjes eruit moeten omdat anders een concurrentie op wereldvlak niet mogelijk is. Volgens ons, staat dat gelijk met het langzaam ondergraven van een duurzame landbouw op mensenmaat, zowel wat betreft bedrijfsvoering en werklust als wat betreft het benodigde investeringskapitaal.

Kernthema 3: Afzet –dichter bij huis, tegen een eerlijke prijs

Samen met de toenemende globalisering en het ontstaan van wereldomvattende transportinfrastructuur, is ook voedselproductie

en -handel een wereldwijde business geworden. Hierdoor worden vele voedselproducenten geconfronteerd met een sterke concurrentiestrijd binnen en tussen werelddelen.

Gedurende de voorbije kampen is regelmatig gewerkt en nagedacht rond het thema 'denk globaal, eet lokaal'. Enerzijds omdat we geloven dat consumptie van lokaal geproduceerd voedsel meer hefbomen biedt om een eerlijke prijs af te dwingen en de vervreemding van de landbouw een halt toe te roepen. Anderzijds omdat voedselkilometers een belangrijk onderdeel vormen van de energie- en klimaatproblematiek.

Dat betekent uiteraard niet dat de landbouw zich moet richten op één bepaald economisch model, zoals bijvoorbeeld kleinschalige biolandbouw met voedselpakketten. Diversiteit is stabiliteit, en dat geldt zeker voor de afzet van voedsel. Maar we geloven wel in een overschakeling naar een meer lokale verkoop en verwerking van het geproduceerde voedsel. Al dan niet uitgaande van een afsprakenconomie. Dat is een economie waarbij de consumenten en de boeren samen beslissen over wat bijvoorbeeld zal gekweekt worden en welke prijs daarvoor wordt betaald.

Gedurende het kamp hebben we enkele kleinschalige initiatieven gezien. Zoals een geïntegreerd zelfvoorst- en Community Supported Agriculture (CSA)-bedrijf. Of bedrijven die een deel van hun productie verdelen via groenteabonnementen. Ook hebben we enkele landbouwers ontmoet die via een Stichting samen een winkel hebben opgericht waarin onder andere hun eigen producten verkocht worden. Of er was de vleesmobiel waar consumenten met een sleutel hun natuurvlees kunnen afhalen. Het zijn weliswaar kleinschalige initiatieven, maar ze hebben als voordeel dat de landbouwer er een eerlijke(r) prijs uit haalt, dat de voedselkilometers laag gehouden worden, dat de band tussen producent en consument hersteld wordt. En: vele kleintjes maken één groot! Maar evengoed heeft ook de groothandelketen (producent → transport → veiling → transport → supermarkt → transport → consument) een belangrijke taak in het verduurzamen van de afzet, zowel wat betreft het minimaliseren van de voedselkilometers als wat betreft het garanderen van een rechtvaardige prijs. Voortdurend lobbywerk en verandering van binnenuit zijn hier belangrijk. Maar even goed – zoals iemand terecht opmerkte – hebben we als consument

iedere dag de mogelijkheid om het stemhokje in te gaan. Met name, bij de aankoop van ons voedsel kiezen we welk systeem ondersteunen. En hoe groter de vraag naar lokaal voedsel, hoe groter de druk op de groothandel om daar sterker in te investeren. De macht ligt bij de consument!

Kernthema 4: Innovatie en/of leren uit het verleden

'Stilstaan is achteruitgaan', zo luidt een bepaalde volkse wijsheid. Als we dat als uitgangspunt nemen, is het evident dat de landbouwtechnieken mee moeten evolueren. Zeker in een wereld waar grond en grondstoffen schaars worden, is het belangrijk het land zo efficiënt mogelijk te verbouwen, waarbij we efficiëntie (output/input) benaderen als een holistisch begrip.

Tijdens het kamp hebben we daarom ook aandacht besteed aan vernieuwende technieken. Vaak kwamen we daarbij tot de conclusie dat het eigenlijk neerkomt op leren uit het verleden: het weer in ere herstellen en verfijnen/actualiseren van bepaalde landbouwtechnieken. We kwamen bijvoorbeeld in contact met bomenlandbouw, het veredelen van streekeigen soorten, niet ploegen, kaasproductie volgens oude procedés, een stierenkalfvetmesterij (interessant voor vegetariërs die graag melk drinken?). Eveneens heel boeiend was de pure graze-methode waarbij de koeien 's winters droog gezet worden. Melk is immers ook een seizoensproduct, iets om over na te denken (<http://www.dehooilanden.nl/inhoud/puregraze.html>),

Maar ook ontdekten we recente innovaties zoals GPS-tractoren, de teelt van lupine als lokale eiwitbron en, agroclusters. Met 'agroclusters' bedoelen we dat varkensteelt, visteelt, glastuinbouw, ... op één plaats samengebracht worden, in een haven bijvoorbeeld, zodat een 'gesloten' kringloop van grondstoffen en energie kan ontstaan en transport geminimaliseerd wordt.

Naast het verhogen van efficiëntie kan innovatie helpen om de werklust van de landbouwer te verlichten. Op voorwaarde dat geen rebound-effect ontstaat: meer grond betelen omdat de werklust per hectare afneemt, en daardoor uiteindelijk nog harder moeten werken.

Niet alleen de technieken zelf, maar ook de manier waarop ze ontwikkeld kunnen worden, kwam tijdens de discussies aan

bod. Wat is bijvoorbeeld de taak van onderzoekinstellingen en landbouwers zelf in dit proces? En hebben landbouwers voldoende tijd en/of geld om aan innovatie te doen? Want innoveren betekent meestal ook investeren en een zeker risico nemen. In tijden van economische crisis en lage voedselprijzen hebben landbouwers daar vaak niet de economische ruimte voor. Maar het staat vast dat heel wat kennis en inzichten bij de landbouwers zelf te vinden zijn. Hen betrekken in onderzoek en innovatie én hen vergoeden voor het ter beschikking stellen van hun kennis en praktijkervaring, is niet meer dan logisch. Zeker wanneer je hun inspanningen 24/7 vergelijkt met de nine-to-five-job van vele goedbetaalde onderzoekers en begeleidende ambtenaren.

Kernthema 5: Samenwerking, want samen staan we sterker

Samen werken is waardevol, maar niet evident. Samenwerking kwam tijdens het kamp op twee manieren aan bod: (1) samenwerking tussen landbouwers zelf en (2) samenwerking tussen de middenveld-, milieu- en landbouworganisaties om meer druk te kunnen uitoefenen op het beleid.

Tijdens het kamp ontmoetten we enkele boeren die samenwerken: enerzijds in hun bedrijfsvoering, via de uitwisseling van grond, grondstoffen en materiaal, en anderzijds voor hun afzet, door afspraken te maken over wie wat teelt en door de gezamenlijke afzet van producten. Telkens vroegen we aan de landbouwers in kwestie wat samenwerking voor hen betekent en wat het bemoeilijkt. Voor vele landbouwers is samenwerking een verrijking, zowel sociaal als bedrijfstechnisch: ze zijn minder geïsoleerd, hebben iemand om tegen te praten. Daarnaast hebben ze minder kosten of ze kunnen die delen en ze hebben meer zekerheid. Vertrouwen hebben in elkaar, durven praten over wat op de maag ligt, geen taboes kennen, elkaars problemen zien en begrijpen, water bij de wijn durven doen, ... zijn allemaal onontbeerlijk voor een duurzame samenwerking. En uiteraard blijft geld vaak het belangrijkste struikelblok. Zeker wanneer het economisch minder gaat, wordt de druk op de samenwerking groter.

Samenwerking tussen landbouwers kan ook op grotere schaal. Zo kwam de voorzitter van EkoHolland ons zijn biologische melkcoöperatie voorstellen. Het is een echte boerencoöperatie, met alleen boeren

in het bestuur, met een open boekhouding en regelmatig ledenvergaderingen. Uit het verhaal bleek duidelijk dat rekening wordt gehouden met de mening van zo'n coöperatie, zeker wanneer die een bepaald marktaandeel verwerft. Op die manier kunnen ze gunstige voorwaarden en een goede prijs voor de melkproducenten zelf afdwingen. Ook bleek EkoHolland contacten te onderhouden met Belgische, Duitse en Franse biomelkcoöperaties, om te vermijden dat de coöperaties tegen elkaar uitgespeeld worden door warenhuizen of distributiebedrijven. Bijvoorbeeld: een Belgische supermarkt wil biomelk in de rekken en vindt de Belgische biomelk te duur. Daarom contacteert de inkoper van de supermarkt een Franse melkcoöperatie, in de hoop dat die de melk goedkoper wil leveren. De Franse coöperatie belt dan eerst naar de Belgische coöperatie om te vragen welke prijs zij voor hun melk vragen. De Franse coöperatie zal vervolgens die prijs doorgeven aan de inkoper van de supermarkt. Op die manier wordt vermeden dat de verschillende coöperaties steeds hun prijzen moeten verlagen, tot dumpingprijzen toe, om hun melk nog verkocht te krijgen. Maar ook in het middenveld is meer en betere samenwerking een must. Al te vaak nog werken organisaties met dezelfde ideeën en doelstellingen naast elkaar. Iedere organisatie heeft uiteraard zijn specialiteit en eigenheid, maar vaak is het goed om de krachten te bundelen om enerzijds sterker te kunnen lobbyen en om anderzijds de gemeenschappelijke boodschap naar een breder publiek uit te dragen. En we moeten over de traditionele muurtjes durven kijken: vakbonden, mutualiteiten, consumentenorganisaties, lokale boerengroepen, Noord-

Zuidorganisaties, jeugdbewegingen, milieu- en natuurverenigingen, kleine zelfstandigen of kmo's, ... zijn op vele vlakken partners. Er is werk aan de winkel om samen een vuist te maken!

Kernthema 6: Verbreding – voor een landbouw in de samenleving

Verbreding is een 'breed' begrip. Je kan het begrijpen als het openzetten van de landbouwpoorten: het diversifiëren van de taken en inkomsten en ervoor zorgen dat het landbouwbedrijf weer/meer deel wordt van het lokale maatschappelijke weefsel. Mogelijke vormen van verbreding zijn natuurbeheer, educatie, groene zorg, alternatieve teelten, thuisverwerking en eigen verkoop.

Over de noodzaak en het belang van verbreding bestonden onder de deelnemers verschillende meningen. Zo is verbreding waardevol voor de landbouwer zelf en voor zijn omgeving, maar het mag geen economische noodzaak zijn. Een boer moet in de eerste plaats kunnen leven van de verkoop van zijn voedsel. Wanneer een landbouwer moet verbreden om te overleven, zijn we verkeerd bezig. Zo hebben we tijdens het kamp een melkboer bezocht die momenteel meer inkomsten haalt uit groene zorg, dan uit zijn melkverkoop. Daarnaast is verbreding goed tegen versmalling. Een landbouwbedrijf mogen we namelijk niet langer los zien van zijn omgeving, want het vormt mee het landschap en het bepaalt mee de natuurwaarde. En landbouwers mogen niet op zichzelf terugplooiën. Ze moeten net zichtbaar zijn, want anders wordt het draagvlak voor

landbouw alsmaar kleiner. Op die manier kan verbreding ook het sociale isolement doorbreken waarin sommige landbouwers dreigen terecht te komen.

Daarnaast mag verbreding er volgens sommigen niet toe leiden dat 'leken in het vak' zich bemoeien met de landbouwpraktijk of er extra regels aan opleggen. Vaak zijn die goedbedoeld, maar in de praktijk leiden ze tot een averechts effect. 'Boer, blij bij uw beest' is vanaf nu het prachtige landbouwkampsynoniem voor 'schoenmaker, blij bij uw leest'. Al vonden vele deelnemers dat een gevaarlijk uitgangspunt: het is juist goed en noodzakelijk voor de landbouw dat alle maatschappelijke groepen meedenken over de toekomst van de landbouw.

Verbreding maakt zeker voor een deel de toekomst van de landbouw uit, maar het blijft zoeken naar een gezond evenwicht tussen de kernactiviteit van de landbouwer en wat erbij komt kijken.

Tot volgend jaar ?

Volgend jaar komt er weer een duurzaam landbouwkamp. En we zijn op zoek naar geïnteresseerde jongelui tussen 18 en 30 die zin hebben om mee na te denken over en te werken aan een boeiend en bruisend kampsprogramma. Ben je geprikkeld en nieuwsgierig, of heb je inspiratie? Zend dan gewoon een mail naar jasperwouters2000@hotmail.com, en er staan je... boeiende tijden te wachten!

Een sfeerverslag en foto's van de vorige kampen vind je terug op de websites : www.wervel.be en www.jnm.be

Jasper Wouters,
jasperwouters2000@hotmail.com

Hoe vredig is de winterrust van de honingbij?

Inleiding

De darren zijn verdreven, de kieren met propolis gedicht, het broednest krimpt, bijen vormen een wintertros. Kortom: begin van de winterrust en een nieuw bijenseizoen. Schijnbare rust, want elk najaar knaagt de vraag hoe de bijen de winter zullen doorstaan. Niet zozeer de normale wintersterfte van 5 à 10% baart de imker zorgen, maar de eerder mysterieuze verdwijnsziekte die elk voorjaar her en der voor quasi lege kassen met slechts enkele bijen zorgt, terwijl er nog genoeg wintervoer in de kas aanwezig is. Elk jaar zorgt dit fenomeen voor een drastische vermindering van de honingbijen en ontmoeidige imkers die afhaken. Jammer, want het belang van de honingbij kan niet genoeg worden onderstreept. Bijen zijn de grootste bestuivers. 80 à 85% van de bestuiving van vruchtbomen verloopt via bijen. Minder bestuiving betekent minder zaadvorming, minder planten, minder vruchten, minder voedseldiversiteit voor mens en dier.

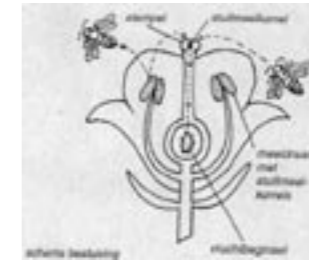
De vermeende belagers

Na 15 jaar onderzoek heeft men nog steeds geen duidelijk beeld van de oorzaak van de verdwijnsziekte. Zelfs de gevreesde varoamijt, die een volk sterk kan verzwakken; kon niet altijd als voornaamste oorzaak worden aangewezen. Door de eeuwen heen zijn bijen door parasieten, virussen, schimmels, strenge winters of door vocht bedreigd, zonder eraan ten onder te gaan. Het was en is een vorm van natuurlijke selectie waarbij de sterke volken overleefden. We moeten ons de vraag stellen: waarom weerstonden de bijen vroeger beter aan deze belagers dan de laatste twee decennia? Of nog: hoe komt het dat de vitaliteit, het natuurlijke afweersysteem dat bij de honingbij voor een natuurlijke weerstand zorgt, er zo op is achteruitgegaan?

Stuifmeel is levensnoodzakelijk

Naast de genetische code is het vooral de voeding die de sterkte van het immuunsysteem bepaalt. Die voeding is de laatste decennia onmerkbaar, maar fundamenteel veranderd.

De voornaamste voeding bij honingbijen is stuifmeel. Door het eten van stuifmeel voorzien de bijen in hun behoefte aan eiwitten, vitamines, vetten en mineralen. Het is van

cruciaal belang dat jonge bijen gedurende de eerste 10 dagen van hun leven zeer veel stuifmeel tot hun beschikking hebben voor de ontwikkeling van hun lichaam. Tijdens het voedsterbij-stadium is er stuifmeel nodig voor het produceren van voedersap, waarmee de larven, de darren en de koningin gevoed worden. Kortom: de kwaliteit van het stuifmeel bepaalt de sterkte en ziektegevoeligheid van een volk.

Vanaf half september, wanneer de winterbijen worden gevormd, is de beschikbaarheid van voldoende en divers stuifmeel daarom essentieel voor de overlevingskans van een kas. Bij onvoldoende hoeveelheid of te eenzijdig aanbod komen ze de winter niet door, ook al is er suiker genoeg. Suiker dient alleen om de honingreserve aan te vullen als buffer in de winter. De winterbijen zijn dan al gevormd. Stuifmeel is onmisbaar om de winterbijen te vormen. (Zie Speelziek (2004))

Wat is de invloed van de klimaatwijziging? De opwarming van het klimaat zorgt enerzijds voor steeds vroegere en rijkere voorjaarsbloei en daardoor voor een steeds grotere en meer diverse aanvoer van stuifmeel die nodig is voor de honingbij in het voorjaar. Dit is de reden waarom de voorjaarssterfte, als gevolg van de broze overgang tussen het afsterven van winterbijen en de aangroei jonge haalbijen, vermindert. Anderzijds zorgen de warmere zomers ervoor dat winterbijen steeds later in het jaar geboren worden. Vroeger was dit eind augustus, een maand waar nog voldoende stuifmeelaanbod

In de Wervelkrant van maart 2009 verscheen een artikel over 'Bijen en bijenteelt in Vlaanderen (en Europa)'. Een lezer kroop in zijn pen en stuurde ons een uitvoerig artikel door.

was. Als gevolg van de klimaatwijziging is dit nu in de maanden september/oktober, een tijdstip waarop de bloei praktisch tot stilstand is gekomen. Daardoor wordt de stuifmeelaanvoer, het levensnoodzakelijke voedsel, elk jaar kleiner. De voedsters van de larven van de winterbijen vinden daardoor steeds moeilijker voldoende en gevarieerd stuifmeel en kunnen daardoor minder rijk voedselsap aanmaken. De winterbijen hebben minder eiwitreserves om de winter te doorstaan en minder weerstand tegen ziektes, bacteriën, vocht en koude. (Zie Missotten)

De klimaatopwarming zorgt dus onrechtstreeks voor zwakkere winterbijen, met een verminderde vitaliteit. Elk jaar wordt het moeilijker voor de winterbij om de winter door te komen, ook al zijn de winters gemiddeld steeds zachter. Op korte termijn staan we machteloos tegenover deze evolutie.

Een vermindering van het voedselaanbod zou beantwoord kunnen worden met een vermindering van de vraag. Door minder bijen te houden of de concentratie van kassen te verminderen. Dit proces is aan de gang, maar lost het probleem fundamenteel niet op.

Een beter antwoord is het verhogen van het voedselaanbod in het najaar door gerichte aanplanting van najaarsbloeiers. Door bijvoorbeeld vuilboom, sneeuwbes, guldenroede, klimop, aan te planten, zoals prof. FJ Jacobs en anderen suggereren. De toepassing van steeds meer groenbemesters in de landbouw – zoals facelia en mosterdzaad – is een positieve evolutie. Toch gebeurt er op dit vlak te weinig en is dat alles te weinig gestructureerd. Bovendien wordt het proces verstoord door de discussie over exoot versus autochtoon plant- en zaadgoed.

Welke rol speelt de landbouw ?

De huidige landbouwmethode worden vanuit de Vlaamse Overheid en de agro-industrie gestuurd in de richting van intensieve en meer grootschalige monoculturen. Resultaat: veel groen met quasi geen bloeiende planten of

vruchten. De bloeiende weiden als gevolg van extensieve begrazing of gericht maaibeheer zijn zo goed als verdwenen. Het overmatige gebruik van herbiciden en pesticiden zowel in de akkerbouw, de fruitteelt als de groenteteelt vormen voor de honingbij een bijkomende bedreiging. De komst van ggo's maken het probleem enkel complexer. (zie verder) Het VN-rapport IAASTD (www.agassessment.org) wijst op de dwingende noodzaak aan een landbouw die geënt is op ervaring, en kleinschaliger en streekgebonden is en dus meer biodivers, maar dit rapport lijkt bij de Vlaamse Overheid onbekend.

Parallelen tussen landbouw en imkerij

In hun evolutie kennen imkerij en landbouw heel wat parallellen. In beide gevallen heeft de wetenschap een sterke greep op de ontwikkeling en productiewijze gekregen. Landbouwproducten en honing zijn zuiver koopwaar geworden en meteen ook onderhevig aan de wetten van de vrije markt. De energie-input stijgt bij beide sterker dan de energieoutput door de toevoer van wetenschap en techniek. In beide gevallen daalt dus het rendement. Maar er worden amper echte verbanden gelegd tussen de landbouwproblemen en die van de imkerij. Eerder wordt aan de gevolgen gewerkt, dan wel aan de oorzaken. De productiemethode wordt telkens afgestemd op maximale oogst, niet op vitaliteit (kwaliteit) van de plant of honingbij.

Pleidooi voor meer biodiversiteit

Als gevolg van een overwegend economisch denken, zowel in de landbouw, de industrie als in de huisvesting, wordt de biodiversiteit steeds kleiner. De Vlaamse Ruimtelijke Ordening draagt hier een grote verantwoordelijkheid. Een recente studie over de evolutie van het Vlaamse landschap spreekt boekdelen. (Zie Uyttenhove et al.)

Scheldedijk Bornem, in 1904 en 1980 (Uyttenhove et al., 2006)

Waar vindt de honingbij nog zijn voeding in dit desolate landschap? Tekenend voor deze problematiek is de vaststelling dat de honingbij beter gedijt in een stedelijke omgeving dan op het platteland. (Zie Jacobs F.J. et al.)

Wachten op de overheid

Dankzij de alarmsignalen die het Vlaams Informatiecentrum voor Bijenteelt elk voorjaar de wereld instuurt, brengen de media de verdwijnsziekte en de mogelijke gevolgen daarvan onder de aandacht van de burger. Een goede zaak, ware het niet dat het accent te veel op de symptomen wordt gelegd, namelijk dat bijen door ziektes verdwijnen en te weinig op de echte oorzaak van de verdwijnsziekte, de verminderde vitaliteit. Het antwoord van de vrije markt hierop bestaat in de ontwikkeling van allerlei bestrijdingsmiddelen en voedingssupplementen. Door die eenzijdige benadering wordt de imker meer en meer afhankelijk van wetenschappers en industrie en is hem hetzelfde lot als onze landbouwers beschoren. Zoals elke landbouwer een hok met chemicaliën heeft, zo beschikken vele imkers momenteel achterin de bijenhal over een kleine apotheek. De gemeentelijke initiatieven om in parken meer laatbloeiende planten zijn eerder zeldzaam. Ook het appèl aan de burger om meer laatbloeiende planten ontbreekt. Waarop wacht iedereen?

De onvermijdelijke Genetisch Gemanipuleerde Organismen (ggo's)

De introductie van ggo's in de landbouw vormt een niet te onderschatten bijkomende bedreiging voor onze honingbijen en imkers. Dezelfde Vlaamse Overheid, die in het Informatiecentrum voor Bijenteelt van de RUG onderzoek subsidieert naar de invloed van Varoa op de verdwijnsziekte, ligt eveneens aan de basis van de introductie van ggo's in de landbouw. Onder "druk" van Europa, maar

vooral door lobbywerk van de bio-industrie, is vanaf dit jaar het gebruik van bepaalde ggo's in de landbouw wettelijk geregeld.

Voor alle duidelijkheid: voor zover ze de integriteit van levende wezens (ook planten) niet schaden, moet wetenschappelijk onderzoek absoluut vrij zijn. Het onderzoek op het vlak van ggo's kan op zich niet in vraag worden gesteld. Wanneer de resultaten van dergelijk onderzoek voor commerciële doeleinden verder worden ontwikkeld moeten wel degelijk vragen worden gesteld bij ethische aspecten.

In de geneeskunde is het gebruik van ggo's beperkt en het gebruik ervan gecontroleerd. In de landbouw echter is de ontwikkeling en het gebruik van ggo's aan de vrije markt overgelaten, waardoor ze ongecontroleerd en massaal in de natuur terecht kunnen komen.

Voor de honingbij en de imkers heeft dit heel wat gevolgen:

- Bijen staan voor 80 tot 85% in voor de bestuiving. Zij zullen in belangrijke mate bijdragen tot de verspreiding van ggo-materiaal via het stuifmeel van genetisch gemanipuleerde planten. Het is onbegrijpelijk dat die kwestie niet aan bod kwam in de diverse commissies die de co-existentieregeling moesten voorbereiden.

Dat bleek op een pijnlijke manier tijdens de hoorzitting van de Commissie Landbouw, Zeevisserij en Plattelandsontwikkeling op dinsdag 27 januari 2009. Aan de hand van een casestudie gaf professor Reheul van de faculteit biotechnologie van UG, als neutrale wetenschapper, aan hoe ver kruisbestuiving reikt en wat de invloed van de wind en de ligging van het perceel daarbij is. In geen van de voorbeelden werden bijenhallen gelokaliseerd. Daardoor kwam de cruciale invloed van bijen in dit bestuivingproces niet tot uiting. Zijn besluit, dat de grootte van de schutafstand minder belangrijk is, was dus

niet correct waardoor de Commissieleden een vertekend beeld over de verspreidingswijze van stuifmeel van genetisch gemanipuleerde planten kregen. (Zie De Schacht J.)

- In 2007 werd het Praktijkcentrum Bijenteelt opgericht, mede onder impuls van de "Resolutie betreffende aandacht voor bijenteelt binnen het Vlaams beleid". Het Laboratorium voor Zoofysiologie van de UGent samen met de onderzoeksgroep Moleculaire Plantenfysiologie van UHasselt, spelen hierin een cruciale rol. De Vlaamse Overheid voorzag 50.000 euro voor hun project: "Predictie en preventie van de verdwijnsziekte van honingbijen". Ongetwijfeld komt hier ook de invloed van ggo's in de landbouw aan bod. Niettemin heeft dezelfde Vlaamse regering niet op de cruciale resultaten van dit onderzoek gewacht om over de co-existentieregeling te stemmen.

- Voor professionele imkers rijst een groot probleem bij besmetting van hun honing. Hiervoor verwijs ik naar de uitspraak van het

Verwaltungsgericht Augsburg op 30 mei 2008. De honing van imker Karl Heinz Bablok werd besmet met stuifmeelpollen van de genetische gemanipuleerde MAIS MON 810, waardoor die niet in de handel kon worden gebracht. Het Administratief Hof van Augsburg beval de verbranding van de volledige jaaropbrengst aan honing. Er werd geen uitspraak gedaan i.v.m. schadevergoeding en vergoeding van de analysekosten. Ook onze imkers mogen dergelijke problemen verwachten. De Duitse bijenhouder is een rechtszaak begonnen tegen de Freistaat Bayern.

Besluit

De menselijke activiteit, in hoofdzaak gestuurd door de vrije markt, zorgt ervoor dat de honingbij het zwaar te verduren heeft. Zo ontstaat er bijvoorbeeld gebrek aan voeding door klimaatopwarming en verschraling van het landschap en worden ggo's ingevoerd – om maar een paar voorbeelden te geven.

Vergeten wordt dat mens en bij elkaars toeverlaat zijn. De gevolgen van onze activiteiten, zoals de klimaatwijziging, strekken zich uit over vele eeuwen, terwijl de problemen die dat met zich meebrengt, op korte termijn om een antwoord vragen.

Gezien de problemen van de imkers gelijklopend zijn aan die van landbouwers zou een globale aanpak wenselijk zijn. Dat gebeurt niet, integendeel, landbouwer en imker plooiën hoe langer hoe meer op zichzelf terug in de overtuiging dat wetenschappers hun problemen zullen oplossen. Het IAASTD bewees het omgekeerde. Ondertussen zijn onze bijen de dupe. Bijen hebben geen lobbyisten.

Johan De Schacht,
de.schacht.johan@telenet.be

Bronnen:

- Jacobs, F.J., Franssen, J., Rotthier, B., De Wael, L., De Greef, M., (1985), *Praktische bijenplantengids*, Gent, Koninklijke Vlaamse Imkersbond v.z.w., 61p.
- Speelziek, J.J., (2004), *Werkboek bijen houden*, vijfde druk, Wageningen, Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland, 185p.
- Missotten, M., (2006/12), *Sterfte onder bijenvolken, een natuur uit evenwicht*, [WWW], Imkerij De Bienenkorf, <http://www.bienenkorf.be>, geraadpleegd [24/04/2009]
- De Schacht, J. (2009), *Bijdrage Hoorzitting Commissie Landbouw, Visserij en Plattelandsontwikkeling*, dinsdag 13 en 20 januari 2009: *Bedenking bij invoering GGO-teelten*, niet gepubliceerd.
- *Summary for Decision Makers of the Global Report*, (2008/04/11), [WWW], IAASTD, www.agassessment.org, geraadpleegd [02/2009]
- Uyttenhove, P., Vanbellegem, D., Van Bouwel, I., Notteboom, B., Debergh, R., Willequet, B., (2006), *Recollecting Landscapes, Herfotografie, geheugen en transformatie 1904-1980-2004*, Brugge, Die Keure, 383p.
- *Uitspraak in strijd tussen gemodificeerde mais en "besmette" honing*. De Duitse bijenhouder Karl Heinz Bablok is een rechtszaak begonnen tegen de Freistaat Bayern.
- www.imkersbondabtb.nl/index_geraadpleegd [12/2008]

BEMEFA's 'verantwoorde' soja: geen oplossing, maar greenwash !

In de vorige *Wervelkrant* las u een interview met Yvan Dejaegher en Marc Huon van BEMEFA, de Belgische Vereniging van Mengvoederfabrikanten over 'verantwoorde' soja en soja-alternatieven.

Dat de Belgische veevoeder-lobbygroep het thema 'alternatieven voor soja' aansnijdt, lijkt positief, zeker in vergelijking met BEMEFA's Nederlandse zusterorganisatie Nevedi. Nevedi verklaart zich in te gaan zetten voor een 'duurzame Nederlandse veehouderij'. Maar toen de Stichting Natuur en Milieu (SNM) afgelopen voorjaar een rapport liet verschijnen met als titel "Alternatieven voor Zuid-Amerikaanse soja in veevoer", noemde Nevedi de conclusies van het onderzoek "misleidend". "Als gebruik van alternatieve eiwitbronnen voor Zuid-Amerikaanse soja echt zo eenvoudig zou zijn, dan had de Nederlandse diervoederindustrie dat al gerealiseerd", aldus Nevedi. Nevedi riep SNM op "zich constructief op te stellen en het Ronde Tafel voor Verantwoorde Soja (RTRS)-proces te ondersteunen dat gericht is

op certificering van verantwoord geproduceerde soja." De RTRS staat voor een particulier initiatief voor vrijwillige certificering van soja aan de hand van een aantal 'verantwoorde' criteria.

Daarmee zijn we aanbeland bij het onderwerp van mijn kritiek. De laatste uitspraak van Nevedi illustreert perfect waartoe de RTRS dient voor de industrie: een mooie greenwash van bestaande praktijken, en daarmee uit- of afstel van echte maatregelen. Corporate Europe Observatory (CEO) is vanaf het begin betrokken geweest bij het verzet tegen de RTRS. De eerste RTRS-conferentie, die in 2005 in Brazilië plaatsvond, was aanleiding voor een heuse tegentop met 300 deelnemers uit Argentinië, Paraguay en Brazilië, van boeren- en inheemse organisaties en ngo's. Elke volgende conferentie gaf aanleiding tot internationale tegen-verklaringen en demonstraties.

CEO opereert met 10 medewerkers sinds kort vanuit Brussel. De organisatie werd in 1997 opgericht vanuit de bezorgdheid over

de manier waarop bedrijven hun stempel wisten te drukken op de grondslagen van de Europese Unie. Wij doen onderzoek naar de verschillende bedrijfslobby's (chemisch, financiële diensten, landbouw) die hun invloed proberen te doen gelden en de manier waarop de EU-instanties dat faciliteren. We voeren ook specifieke campagnes, bijvoorbeeld tegen agrobrandstoffen en waterprivatisering.

Wij organiseren daarnaast geregeld 'lobbytours' door de Europese wijk van Brussel. Niet zelden staan we dan ook stil bij Wetstraat 223, op een steenworp van de gebouwen van de Europese Commissie. Dat is het hoofdkantoor van FEFAC, de Europese koepelorganisatie van de veevoederindustrie waarbij BEMEFA en Nevedi aangesloten zijn. BEMEFA zit in de Raad van Bestuur van FEFAC en voert daar volgens Dejaegher de duurzaamheidsagenda aan. FEFAC is eveneens een enthousiast lid van de Ronde Tafel.

Tegelijkertijd echter voert FEFAC lobbycampagnes om er vooral voor te zorgen dat de toevoer van goedkope soja geen strobreed in de weg wordt gelegd. Momenteel richt FEFAC haar pijlen met name op het huidige EU-ggo-beleid, met als doel het af te zwakken. FEFAC beweert dat de EU te langzaam is met de toelating van nieuwe ggo's, en ook dat het nultolerantie-beleid ten aanzien van nog niet-toegelaten ggo's van de baan moet. Het zou immers schade toebrengen aan de concurrentiekracht van de Europese veevoederbedrijven en de intensieve veehouderij. Waarachtig een 'verantwoorde' lobby-organisatie...

Behalve de veevoederindustrie hebben ook andere groepen zich aangesloten bij de Ronde Tafel: graanhandelaren (Cargill, ADM), oliegiiganten (BP en Shell, uit op de sojabiodiesel), banken (Rabobank), en biotechbedrijven (Syngenta en nu zelfs Monsanto). De RTRS wordt vrijwel exclusief gefinancierd door de Nederlandse overheid en het bedrijfsleven. Dat is niet vreemd, gezien het belang dat zij hebben bij een voortzetting van business as usual. Merkwaardiger is de deelname van twee Nederlandse ngo's, Solidaridad en het Wereld Natuurfonds, die daarvoor veel kritiek hebben gekregen. Het aantal ngo's dat deelneemt aan de RTRS, neemt eerder af dan toe en komt niet verder dan 16 op een totaal van 113 leden. Geen enkele kleine boerenorganisatie of organisatie van inheemse volkeren uit Zuid-Amerika is lid van de RTRS.

In mei 2009 vond in Campinas, Brazilië, de vierde RTRS-conferentie plaats. Daar werd gestemd over een voorlopige set criteria voor 'verantwoorde' soja, waarmee nu proefprojecten worden uitgevoerd. De criteria leggen de soja-uitbreiding niet aan banden en stellen ze evenmin ter discussie. RoundupReady (RR)-soja mag net zo goed 'verantwoord' worden genoemd als conventionele soja, ondanks de sociale en milieugevolgen van het onbepert spuitend met Roundup die RR-sojaproductie met zich meebrengt. Als toppunt mag 'verantwoorde' soja geteeld worden op net ontboste grond, ook in de toekomst, als het maar geen 'primaire' bos is. Brigitte Hofer van de Zwitserse supermarktketen COOP, één van de oprichters van de RTRS, beklagde zich: "Als supermarkt hebben we betrouwbare criteria nodig, want wij willen niet van 'greenwash' beschuldigd worden. Ontbossing en verlies van biodiversiteit zijn niet voldoende in de criteria opgenomen."

Een deel van de criteria komt erop neer dat sojaproductanten gewoon de lokale wetten moeten respecteren. Organisaties van kleine boeren

en inheemse volkeren zijn zeer sceptisch. Zij moeten zich verdedigen tegen grootschalige illegale ontbossing en landroof, en geloven niet dat RTRS-criteria wél gerespecteerd zullen worden. Onlangs nog werd een hele Guarani-gemeenschap in Paraguay door Braziliaanse sojaboeren vanuit vliegtuigjes overgoten met landbouwgif, alleen om hen van hun land te verdrijven: de tactiek van de verschroeiende aarde.

Achter de RTRS loert een nog groter gevaar. Het is namelijk niet zeker wie uiteindelijk wil betalen voor 'verantwoorde' soja. De ervaring met de 'duurzame palmolie' van de Round Table on Sustainable Palm Oil (RSPO) leert dat dat nog wel eens tegen kan vallen. Het Wereldnatuurfonds heeft nu een oplossing, namelijk dat je met RTRS soja CO2-emissierechten moet kunnen verdienen! Het is geen toeval dat Monsanto al sinds 1998 roept dat herbicide-resistente gewassen klimaatsubsidies moeten krijgen. De reden: als al het onkruid chemisch gedood wordt, hoeft de grond niet meer geploegd te worden, waardoor er minder CO2-uitstoot zou plaatsvinden. Volgens WWF zou RTRS-soja ook tot minder ontbossing en dus tot minder emissies leiden, maar met de huidige criteria hoeft dat helemaal niet het geval te zijn. Boeren zonder ploegen kan inderdaad CO2 opslaan, mits de bodem goed wordt verzorgd (teeltrotatie etc.), hetgeen bij sojamonoculturen niet het geval is. Daar komt nog bij dat de ontbossing van één hectare regenwoud (als dit voor mei 2009 plaatsvond, mag dat nog als 'verantwoord' gelden) zo'n 800 ton CO2 vrijkomt. Zelfs met herbebossing zou het nog 100 jaar duren voordat dit gecompenseerd is, en dan alleen in termen van CO2 natuurlijk. De onderhandelingen in Kopenhagen zouden wel eens tot een beslissende uitspraak kunnen leiden.

Als de 'flexibele mechanismen' van het Kyoto-Protocol zo flexibel worden dat ze zelfs RoundupReady-soja kunnen subsidiëren, dan is het hek natuurlijk van de dam. Om die reden zijn Monsanto en de RTRS gezamenlijk genomineerd voor de internationale 'Ziedende Zeemeermin-Prijs' voor de meest schadelijke bedrijfslobby tegen het klimaat. Die zal op 15 december worden uitgereikt in Kopenhagen. De prijs is een initiatief van Friends of the Earth International, Focus on the Global South, Spinwatch en Corporate Europe Observatory.

Stemmen kan op www.angrymermaid.org.

De discussie over de RTRS is in Nederland intussen flink omgeslagen. De Tweede Kamer in Nederland voerde onlangs een debat over de uitkomsten van de RTRS, op een uitermate kritische toon. Daarbij werd de 'verantwoorde' soja 'greenwash' genoemd (GroenLinks), 'geen maatstaf voor duurzaamheid' (ChristenUnie), en 'broos' (VVD). De Partij voor de Dieren zei dat Nederland "geen panda-logo moet steunen dat niet eens ontbossing voorkomt". De woordvoerder van de Socialistische Partij noemde de RTRS de Round Table on Roundup Ready Soy. Hij wees erop dat sojamonoculturen in principe niet duurzaam zijn, en dat RR-soja juist bedoeld is voor dit soort grootschaligheid. Daarnaast hebben via de campagnewebsites www.gifsoja.nl en www.toxicsoy.org (Engels) en de site van de Duitse organisatie Rettet den Regenwald, meer dan 13.000 mensen petitities ondertekend die het WWF, Solidaridad en de Nederlandse regering oproepen te stoppen met de RTRS.

De Nederlandse landbouwminister Verburg is dat nog niet van plan. De Tweede Kamer wilde dat zij meer werk zou maken van soja-alternatieven. Zij liet toen een onderzoek doen dat aantoonde dat alternatieven niet rendabel zijn en liet het daar verder bij. Ondertussen blijkt BEMEFA ook niet heel voortvarend wat betreft de soja-alternatieven. Zo is men bezig met het uitvinden van 'duurzaamheidsindicatoren' voor veevoer, en bij gebrek aan beter worden die gezocht in... de RTRS. Dit lijkt een zeer onlogische werkwijze. BEMEFA, Nevedi en FEFAC willen blijkbaar liever op korte termijn scoren met een 'verantwoord' sojalabel dat geen werkelijke eisen aan de industrie stelt, om zo echte maatregelen te vermijden.

De grootschalige sojaproductie voor de export, ten koste van lokale gemeenschappen, lokale voedselproductie, en milieu, kan nooit 'verantwoord' zijn. De RTRS is dus een heilloze weg. Een veel vruchtbaarder plan is aan te sluiten bij kleine boerenorganisaties in Zuid-Amerika en Europa, zoals Via Campesina, en hen te ondersteunen in hun strijd voor landrechten, voedselsoevereiniteit en eerlijke prijzen. Minder soja, minder vlees, betere landbouw, beter klimaat.

Nina Holland
Corporate Europe Observatory
www.corporateeurope.org

Ziedende Zeemeerminprijs: www.angrymermaid.org
Soja: www.lasojamata.org, www.gifsoja.nl, www.toxicsoy.org

Contact: nina@corporateeurope.org

[Lezersbrief]

'Duurzame veevoederstromen': veel courage !

Naar aanleiding van het septemberartikel over de eerste stapjes van BEMEFA op het pad naar soja-alternatieven, wens ik de Wervelploeg héél veel courage toe.

De nieuwe voorzitter en directeur van BEMEFA strooien weliswaar dure beloftes in het rond om de veevoederstromen in België duurzamer te maken, maar het is van heel ver al duidelijk:

- dat er vanuit hun kant heel weinig goesting is om naar andere alternatieven te zoeken. Het enige alternatief waar zij spijtig genoeg momenteel voor lobbyen, maar slimweg niet ter sprake brachten in het interview, is...de herinproductie van vlees- en beendermeel.
 - dat bijna al hun betrachtingen m.b.t. maatschappelijk verantwoorde soja uit holle woordenkramerij bestaan. Er is heel veel overleg, er zijn mooie rapporten, er worden indicatoren opgesteld om uiteindelijk uit te monden in 'certificaten', maar...wie een beetje kritisch verder zoekt, merkt al gauw een teleurstellende lege doos, die aan de trieste realiteit in Zuid-Amerika, het soja-exportgebied bij uitstek, omzeggens niks zal veranderen. We mogen toch niet verwachten dat hun criteria de 'business as usual' zouden verstoren, hé. Dát zou namelijk enkele bruggen te ver zijn!
- Is dit nog altijd naïeve onwetendheid of helt dit meer en meer over naar pertinente leugenkramerij, op de rug van de campesino's en indigenas van Zuid-Amerika, van de laatste regenwouden aldaar én van een leefbare toekomst voor onze kinderen? Het is o zo makkelijk om zich telkens opnieuw te verschuilen achter de wetten van de vrije markt, de onwetendheid van de consument en de inertie van nationale en internationale wetgevingen, terwijl ze zelf verdorie een speler van formaat is en zoveel meer energie zou kunnen steken in oprecht onderzoek en sensibilisering, in plaats van het zich voortdurend op de borst kloppen met haar non-certificaten. En zich hierbij consumenten en producenten een vals-groen rad voor de ogen te draaien.
- Wie op de website van Bemefa echte en afdwingbare criteria vindt voor haar honderdduizend beloofde ton maatschappelijk verantwoorde soja voor 2009, die trakteer ik met plezier op een (liefst vegetarisch) etentje.

Nadine Verstraeten, Gent

Boerenbond Leerstoel Landbouw & Samenleving, Brussel, 18 september 2009 'Voedselgarantie in een turbulente wereld 6 F'en, wissel op de toekomst'

Landbouw was, is en zal multifunctioneel zijn. Alleen verschillen die functies en de invulling ervan in tijd en ruimte. De door de Boerenbond gesponsorde leerstoel aan de universiteit van Leuven somt er zes op en doet daarvoor een beroep op het Engels: food, feed, fuel, fibre, flower, fun.

Onder de titel 'voedselgarantie in turbulente tijden' luidde de vraag: kan het huidige landbouwsysteem ons en de hele wereld voeden in deze tijden van allerlei crisissen en klimaatwijziging en van meer verwachtingen tegenover de landbouw voor energie, grondstoffen, enz., tot en met de 'fun'?

Duurzaamheid is daarbij de vertrekbasis. "In het Zuid-Afrikaans gebruiken ze het woord 'volhoudbaarheid'. Dat woord dekt misschien nog beter de lading: hoe volhoudbaar is onze landbouw? Dat betekent ook hoop geven aan toekomstige generaties", legde professor Decuypere, voorzitter van het Centrum voor Wetenschap, Techniek en Ethiek, uit.

"We moeten af van het collectieve defaultisme in de sector. Een groot aantal landbouwers zal de huidige crisis overleven. We zijn het hun verplicht dat we weten wat er op ons afkomt zodat zij er zich op kunnen voorbereiden", zou Boerenbondvoorzitter Vanthemsche daarna aanvullen.

Professor Erik Mathijs opende het debat tijdens de studiedag met een herdefinitie van duurzaamheid. Volgens hem is duurzaamheid een toestand van evenwicht binnen bepaalde grenzen, die wel omgezet kan worden naar een nieuwe toestand. Daarbij staan twee begrippen centraal: adaptatievermogen of veerkracht en transformatievermogen. In het eerste geval gaat het om het vermogen van een systeem om verstoring op te merken en zich eraan aan te passen zonder daarbij evenwel de functie, structuur of identiteit van het systeem te veranderen. Transformatievermogen wijst op het vermogen om fundamenteel nieuwe systemen te creëren wanneer de oude niet meer houdbaar zijn om ecologische, economische of sociale redenen. Mathijs paste die nieuwe definitie ook toe op het Vlaamse landbouw- en voedselsysteem en kwam tot de conclusie dat het niet klaar is om de grote uitdagingen van de toekomst aan te kunnen: bevolkingsgroei, energie, water en klimaatverandering. "De meest kwetsbare schakel is bovendien de landbouw. De veerkracht en het adaptatievermogen van de sector kan verhoogd worden door betere afstemming van de basiswaarden op de rest van de keten", zo besloot hij.

Anderzijds is hij van mening dat er meer aandacht moet komen voor het transformatievermogen van de sector: "Er wordt wel over nagedacht, maar de ideeën worden niet geïmplementeerd. Ook wordt het tijd dat politici keuzes maken om diverse trajecten mogelijk maken." Mathijs waarschuwde ervoor dat niet kiezen ook een keuze inhoudt. Tot slot is hij van mening dat de consument bewust moet gemaakt worden van de kwetsbaarheid van de landbouwsector en de impact die hij/zij daarop heeft.

Volgens de Nederlandse professor Gerrit Meester kan de landbouw de andere claims dan food grotendeels opvangen zonder de voedselgarantie in het gedrang te brengen. Voorwaarde is wel dat er gestreefd wordt naar meer efficiëntie. "In de meeste landen, zelfs in

Europa, kan er een hogere opbrengst per hectare gehaald worden. Ook in de dierlijke sector en in het waterverbruik moet er dan gestreefd worden naar meer efficiëntie", stelde hij.

Peter Erik Ywema van het Sustainable Agriculture Initiative Platform gaf nadere uitleg bij de ingrediënten van duurzame landbouw. Met name: grond en water, CO₂, goede zaden en pootmaterialen, nutriënten, een beperkte hoeveelheid pesticiden, een boer met kennis en handen aan het lijf, kapitaal en toegang tot de markt. Grond betekent oppervlakte: de opbrengst per hectare is immers van groot belang, ook de bodem. Water wordt het probleem van de eenentwintigste eeuw. CO₂ vermeldde hij omdat landbouw daarin een belangrijke rol speelt. Niet te onderschatten is ook het belang van goede zaden en pootmaterialen, en van nutriënten. Fosfaten zijn onmisbaar in voeding en landbouw, maar worden schaars. Verder achtte hij een beperkte hoeveelheid pesticiden noodzakelijk. Maar zonder een boer met kennis van zaken en bereidheid om te werken reddend we het niet, terwijl steeds minder mensen boer worden, ook omdat het niet meer makkelijk is boer te zijn. Tot slot vermeldde hij nog kapitaal en toegang tot de markt, of dus kansen tot investeringen in landbouw en kapitaal nodig voor innovatie en capaciteit.

Wim Soetaert (Universiteit Gent) verklaarde nadien: "Petroleum is een gemakkelijk te monopoliseren grondstof die ongelijk over de wereld is verdeeld. Biomassa daarentegen is overal aanwezig en kan onder meer te nutte gemaakt worden voor de ontwikkeling van de rurale gebieden in de ontwikkelingslanden. En het gaat dan niet alleen over brandstof, maar er is een hele nieuwe biomassa-chemie in opbouw om alle petroleumderivaten te vervangen." Volgens deze spreker zijn voedsel (food) en biobrandstoffen (fuel) complementaire producten van een op bio gebaseerde economie. "Zo'n economie biedt goede perspectieven voor de opbouw van een rechtvaardige en duurzame samenleving", stelt hij. Soetaert erkent dat duurzaamheidscriteria voor biomassa noodzakelijk zijn, maar voorwaarde is dan wel dat die voor alle toepassingen gelden, ook voor voeding. "Bio-energie is niet dé oplossing, maar vormt wel een belangrijk onderdeel van de duurzame energievoorziening van de toekomst", meende hij.

Hein Deprez (CEO UNIVEG-groep) wees op een tegenspraak. Hij stelde: "Ondanks het feit dat de landbouwsector zeer performant is, wordt hij toch geconfronteerd met zeer lage prijzen. Neem nu de tuinbouw. Die haalt spectaculaire resultaten, maar toch worden geen spectaculaire prijzen betaald. We hebben een van mond-tot-grondfilosofie, en niet omgekeerd. We werken immers markt-, d.i. vraaggericht. In de internationale handel betekent het dat we ons op de vraag en de koopkracht richten. De internationale handel in landbouwproducten is op dit moment een kwestie van overschotten en tekorten wegwerken. Met alle gevolgen van dien, onder meer speculatie. Er is plaats voor een meer doeltreffende handel. Daarin zouden allerlei nieuwe evenwichten tot stand moeten komen. Niet altijd in ons voordeel trouwens. China en Japan zouden ons wel eens de groenten en het fruit kunnen afsnoepen, die we nu buiten seizoen invoeren uit het zuidelijk halfrond. Pas als we erin slagen om vanuit de markt te redeneren, heeft onze sector een enorme toekomst, maar dat vraagt wel een grote mentaliteitswijziging", klonk het.

Henk van Latesteijn, algemeen directeur van Transforum, gaf uitleg

bij twee praktijkervaringen met duurzame innovatieve vormen van landbouw in de praktijk: 1. Biopark Gent-Terneuzen, dat bestaande en nieuwe agro-industriële bedrijven verbindt volgens industriële ecologie principes; 2. Synergie, of dus het ontwerpen en toepassen van energiezuinige en energieleverende kassen. Hij gaf ook voorwaarden mee om de slaagkansen van de projecten te verhogen ("Do's"), naast te vermijden vormen van aanpak ("Don'ts").

Professor Guido Van Huylenbroeck van de UGent pleitte voor een multifunctionele landbouw (flower en fun) die ingebed is in het platteland, een regio die steeds meer niet-landbouwers telt. "Naast de productie van verkochte goederen, zal de landbouw zich ook steeds meer bezig moeten houden met niet-vermarktbaar goederen om zo bij te dragen aan het economisch, ecologisch en sociaal kapitaal op het platteland. Voorwaarde is wel dat ook de productie van niet-vermarktbaar goederen efficiënt gebeurt." Van Huylenbroeck pleitte er dan ook voor dat er een ondersteuningsmodel komt om de meest efficiënte producenten daarin te helpen. "Uiteraard moet er dan wel een publieke markt voor deze diensten gecreëerd worden", meende hij, en daarom ziet hij daarbij een belangrijke rol voor de overheid weggelegd.

"Ondanks de crisis moeten we nu al nadenken over de toekomst", zei Boerenbond-voorzitter Piet Vanthemsche tijdens de Leerstoel Landbouw en Samenleving. Al drie jaar buigt Boerenbond zich samen met het Centrum voor Wetenschap, Techniek en Ethiek (CWTE) van de KU Leuven over ethische kwesties waarmee de landbouwsector geconfronteerd wordt.

* Alle gesprekken, discussies en werkdocumenten die deze samenwerking heeft opgeleverd, zijn nu samengebracht in de brochure Landbouw 6.F, grenzen verleggen van de Boerenbond.

Niet iedereen was gelukkig met deze dag. We kregen onderstaande reactie binnen vanuit een bekende Vlaamse ngo. Helaas anoniem. Een gemiste kans

"Meer dan honderd mensen, het kruim van de Vlaamse landbouw spendeert een ganse studiedag om niets wijzer te worden.

Je had op zo'n dag belangrijke stappen kunnen zetten naar een beter inzicht voor de stappen die onze landbouw de volgende 50 jaar zal moeten nemen in haar ontwikkeling naar meer duurzaamheid. We zijn eindelijk zover dat we ook van Boerenbond mogen horen dat ze er van uit gaan dat landbouw er binnen 50 jaar heel anders zal uitzien, onder druk van duurzaamheid."

"Doe daar dan iets mee op de leerstoel van Boerenbond aan de KU Leuven. Laat de deelnemers toekomstbeelden zien waar ze warm van worden, en nog beter, laat ze die zelf ook mee produceren. Steek een rode draad in die dag, bouw die dag op om uit te komen bij het versterken van gezamenlijke inzichten, bouwen van common ground."

"Wat een verspillings door al die mensen te laten inslapen bij lessen die thuis horen in een tweede jaar opleiding."

Transitiehandboek in het Nederlands verschenen

Rob Hopkins is de oprichter van de transitie-beweging in die zin dat hij het initiatief nam voor transitie in Totnes, een nogal bijzonder stadje in Devon, Engeland. Dat was in 2005. In 2008 schreef hij het boek dat intussen is vertaald en aangevuld voor Vlaanderen en Nederland.

De transitie in kwestie is die van olie-afhankelijkheid en klimaatverandering naar technieken en samenlevingsvormen 'zonder'. En wat blijkt? 'Zonder' is niet alleen gezonder, maar biedt nieuwe kansen voor creatieve geesten in vele domeinen: geneeskunde en gezondheid, onderwijs, economie, vervoer, huisvesting of energie. Zie ook vorige Wervelkrant.

Het boek is netjes ingedeeld in drie: het hoofd, het hart, de handen, dus voor denkers, dromers en doeners. Voor de doeners die al gemotiveerd zijn, is er trouwens tevoren als een korter boek van 100 pagina's verschenen en ook vertaald.

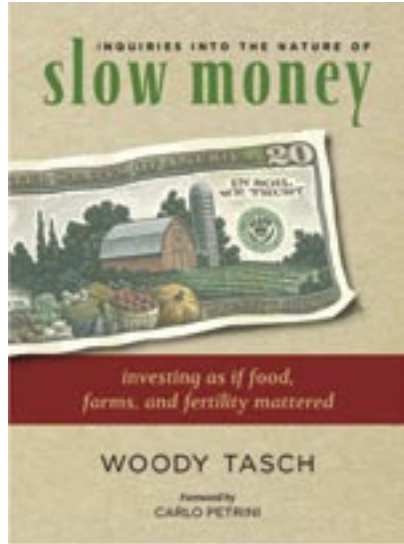
De vertaling is geslaagd. Ze is een huzarenstukje op zich geweest. Jeanneke van de Ven en Rudy Dhont wisten enkele tientallen mensen in te schakelen, en sommigen konden dat doen omdat anderen intussen op hun kinderen, strijk of tuin zorgden. Toch leverden ze geen amateuristisch lappendeken. Ook de uitgever heeft prima werk geleverd: aangename leesspiegel in twee kolommen, goed verzorgde grafieken, kopies van krantenartikels, kadertjes, grafieken.

Paul Beghin,
paul.beghin@emails.be

Rob Hopkins, *Het transitiehandboek: van olie-afhankelijkheid naar lokale veerkracht*, Uitgave Jan van Arkel, Utrecht i.s.m. Transitie Vlaanderen en Transition Towns Nederland, 2009, 274 pp.

Geld moet rollen, maar trager

Een financieel expert die decennia heeft meegedraaid in de wereld van kapitaalmarkten, komt tot de conclusie dat de bodem en de landbouw de basis vormen van alle economische activiteiten en van een gevoel van menselijke verbondenheid. Je zou voor minder even je wenkbrauwen optrekken. Na een zoektocht van tien of twintig jaar naar duurzame financieringsvormen, komt Woody Tasch op de

proppen met het concept 'Slow Money'. De inspiratie haalt hij uit de Slow Foodbeweging, die de verbondenheid met lokaal, ambachtelijk voedsel vooropstelt. Een veelbelovend begrip, dat als geroepen komt in deze tijden van financiële crisis.

Economie en landbouw op hol geslagen

Oneindige economische groei nastreven is niet meer houdbaar op een planeet met bijna zeven miljard mensen en een economie van vijftig triljoen euro, zo stelt Tasch. Vandaag groeit de ongelijkheid, terwijl dagelijks drie triljoen dollar aan financiële transacties gebeuren. Ook de "uitvinding" van de vennootschap, de aandelenbeurs en het principe "goedkoop kopen en duur verkopen" relativeert Tasch: voorbijgestreefd in een wereld van supermarkten die driehonderd miljard euro waard zijn, met bonussen of ontslagvergoedingen van tientallen miljoenen euro's en investeringsmarkten die de laatste twintig jaar vertienvoudigd zijn, met één nieuwe steenkoolkrachtcentrale per week in China. Net zoals de economische groei de natuurlijke limieten overschreden heeft, zijn de geldeconomie en de informatiesnelweg ons sinds enige tijd uit de handen geglipt en virtueel geworden. Niemand kan ze nog helemaal begrijpen, laat staan voorspellen. Net zoals we geen benul hebben van lokale mensen, seizoens- of watercycli en bodemleven wanneer we steeds sneller in onze wagens over de autosnelwegen razen.

Landbouw- en voedselsystemen zijn in hetzelfde bedje ziek:

broeikasgasuitstoot – terwijl een bodem potentieel koolstof kan opslaan! – , pesticiden in het grondwater, afval- en gezondheidsproblemen in de intensieve veehouderij, voedselveiligheidsproblemen, triljoenen voedselkilometers, dalende biodiversiteit, wegwijnende plattelandsgemeenschappen, prijsfluctuaties. Het zijn evenzeer uitwassen van een industriële aanpak, gedreven door goedkope fossiele brandstoffen en technologische ontwikkelingen. Die worden op hun beurt gestuurd door een financieel systeem uitsluitend gericht op optimalisatie van kapitaalinvesteringen. Een maïskolpje of een maïskolf heeft nog nooit gehoord van zes of twaalf percent inflatie of interest. Een landbouwer die dat rendement eruit wil persen moet bedrijfsleider worden en rooibouw plegen op de bodemvruchtbaarheid, met steeds dalende meeropbrengsten. Financiële monocultuur geeft gewasmonocultuur.

Investeren met beide voeten in de grond en het hoofd in de wolken

Daarom moeten we verschuiven van een plunderhandel en -consumptie naar een economie die hulpbronnen behoudt en herstelt, meent Tasch. Niet langer het enggeestig, steriel, saai, ondoorzichtig en onpersoonlijk keurslijf van het huidige economische denken, maar een financieel-ethisch reveil. Geen kapitaalinvesteringen losgekoppeld van onze reële wereld van eindige hulpbronnen en afnemende bodemvruchtbaarheid. Geld is te snel geworden, versneld door op korte termijn denkende portfoliobeheerders en beursgoeroes, losgekoppeld van mensen, plaatsen, gemeenschappen, bioregio's of activiteiten die gefinancierd worden. We moeten het vertragen. Het volstaat duidelijk niet – het is zelfs contradictorisch – investeringen enerzijds te toetsen aan sociale en ecologische verantwoordelijkheid, maar anderzijds maximale rendementen te blijven verwachten. Denk maar aan stichtingen zoals die van Bill Gates, bij wie tegenspraak gerapporteerd is tussen hun financiële middelen en hun 'goede doelen'.

'Als geld het probleem is, is het ook de oplossing'

is de basisstelling van Tasch, net wat ook Triodos Bank zegt. Momenteel draagt slechts een verwaarloosbare fractie van de subsidies en investeringen op een of andere manier bij aan een verduurzaming van ons voedselsysteem: ongeveer één duizendste, schat Tasch voor de VS. Maar het kan anders als een aanzienlijk deel van de investeerders radicaal anders gaat denken over economie: in de richting van herstel, draagkracht, zorg voor het collectieve, verankering, culturele en bio-diversiteit, geweldloosheid. Dan kunnen die alternatieve geldstromen het stelselmatige, bijna onzichtbare bodemverlies omkeren in bodemwinst en mensen weer een houvast bieden. Wanneer een deel van je portfolio in lokale bedrijven in je buurt wordt geïnvesteerd, worden die investeringen weer zinvol en waarachtig, een verlengstuk van je waarden en intenties. Ze zijn niet langer virtuele financiële speculatie, waar je je niet voor verantwoordelijk voelt omdat je individuele beslissingen geen invloed hebben op het geheel – net zoals bij consumptie het geval is.

Dat is dus een pleidooi voor lokale landbouw door lokale geldstromen. Het borduurt mooi voort op het debat tijdens het Colloquium dat Wervel mee organiseerde in 2003. Op zoek naar de fundamenten van een "lokaal verweven landbouw", stootten de deelnemers toen op de vraag: hoe klein of lokaal is een landbouwsysteem idealiter? Tasch antwoordt resoluut: klein bestaat niet als absoluut begrip, maar alleen "in relatie tot". Een gepaste schaal maakt lokale relaties, verwevenheid en verantwoordelijkheid mogelijk, zonder in anonimiteit en afwezige kapitaalcontrole te vervallen. Een schaal die aandacht, nederigheid en dienstbaarheid stimuleert inzake ons beperkte begrip van de miljoenen bodemorganismen per gram grond. De vele regenwormen en protozoa, actinomyceten en bacteriën zijn noodzakelijk voor een gezonde en duurzame voedselproductie. Een lokale boer wordt zo gemotiveerd om elke gram vruchtbare bodemlaag te behouden. De grond valt niet langer ten prooi aan kunstmatige industriële nutriënten om er zo snel mogelijk zo veel mogelijk opbrengst uit te persen.

Om de bodemvruchtbaarheid weer op te bouwen, moeten we werken aan de vruchtbaarheid van onze verbeeldingskracht: de creativiteit om anders te gaan denken en te praten over economie en geld. Die mogen niet langer het individualisme institutionaliseren en verantwoordelijkheid afwentelen. Tasch haalt Schumachers Small is

Beautiful aan: de economie moet een mechanisme zijn dat rekenschap aflegt tegenover de externe en toekomstige gemeenschap. We kunnen ons niet langer een economie veroorloven die schade berokkent en de aarde uitput in haar maximaal winstbejag, gebaseerd op technologie zonder remmen, of het nu om snelheid, macht, schaal, of geweld gaat. Geweldloosheid van biolandbouw, propere hernieuwbare technologie, onafhankelijke alternatieve media, holistische geneeskunde, enz. zijn enkele fundamenten van een nieuwe economie die genezing, behoud en herstel nastreeft.

Van financier tot cultuurcriticus

Tasch geeft blijk van een brede kijk door problemen en oplossingen in landbouw en economie met elkaar te verbinden. Maar hij gaat nog verder. Met vlijmscherpe cultuurkritiek zet hij alles in een alomvattend perspectief, gaat hij tekeer tegen de armoede, de verdwazing, het holle patriotisme dat ontworteling verbergt, de oppervlakkigheid en de banaliteit, de gemakzucht en het platte consumentisme van de Amerikaanse samenleving. De typisch Amerikaanse uitdrukking "Yes, we can" is de uitdrukking van de Amerikaanse kortzichtigheid, het domweg aanzeulen van goedkope op uitbuiting gebaseerde grondstoffen van over heel de wereld. Desnoods via militair overwicht - als de levensstijl maar in stand gehouden kan worden, zonder over de consequenties na te denken voor andere volkeren én voor hun eigen natuurlijk en sociaal weefsel.

Tasch' redeneringen en ideeën zijn onderbouwd met een rijkdom aan feiten en cijfers, zowel over financiële markten als over landbouwsystemen. Maar het blijft niet bij feiten. Naar het einde van het boek toe verbindt de auteur de vaststellingen van het boek met zijn eigen ervaringen en schrijft hij over zijn sluipende twijfels over ongebreidelde groei, het dogma dat hem jarenlang werd in gelepeld. En over het groeiende ongemak over zijn hypocriete afhankelijkheid van verre speculatieve markten en het geweld dat eruit voortvloeit. Een plek zoeken om zelf weer "wortel te schieten" in plaats van over het continent te razen op zoek naar nieuwe kansen ('opportunities'). Het is een pleidooi voor waarachtigheid door iemand die de arrogantie en rooibouw van het kapitalisme van nabij heeft leren kennen. Hij kiest voor investeren zonder dissonantie tussen het verstand en het hart, tussen denken en doen, tussen consumeren en investeren. Een universele boodschap, ook voor wie zelf niet investeert – hoewel we dat onbewust uiteindelijk allemaal doen, via pensioenfondsen en dergelijke. Via talrijke referenties naar dichters, filosofen en andere "weinig economisch aandoende" denkers hoopt hij een aha-erlebnis bij zijn wel bewust investerende lezers teweeg te brengen.

Alternatieven om geld in de bodem te verankeren

Net wanneer de twijfel je besluit hoe realistisch het allemaal wel is, gezien de enorme uitdaging – het ombouwen van die monsterlijke geldmachine die ondanks de zandkorrels toch nog sputterend blijft voort draaien – komt Tasch met verrassend concrete voorstellen. Het moet niet allemaal van nul uitgevonden worden, want de kiemen van de nieuwe economie zijn al gelegd. In de VS bijvoorbeeld heeft de Investors' Circle (www.investorscircle.net) sinds 1992 reeds 130 miljoen dollar gepompt in opstartende bedrijven met (sociale) duurzaamheid als duidelijk doel.

Hij beschrijft een alternatieve, nog op te richten beurs, genaamd "Main Street", iets als Dorpsstraat, in plaats van "Wall Street", tussen de muren van de wolkenkrabbers. Daar opereren alleen bedrijven en investeerders die aan de door Tasch beschreven criteria voldoen, zoals herstel, lange termijn, duurzaamheid, beperkte schaal...

Geld kan bijvoorbeeld aangetrokken worden door "gemeentelijke voedselbonnen", een soort fiscaal aftrekbare lokale staatsbonnen waarmee lokale voedselbedrijven ondersteund worden. Een deel van de winst wordt bestemd aan het opstarten van gelijkaardige bedrijven. Zo kunnen falende landbouwbedrijven opgekocht worden door een soort grondbank en verhuurd worden aan nieuwe duurzame boeren, die het bedrijf na enkele jaren kunnen overkopen.

De hoop van Tasch is gegrond op een groeiend besef van lokaal terroir en culinaire identiteiten, een fascinatie voor de wonderbaarlijke bodembiodiversiteit, het bescheiden maar volgehouden succes van duurzame en kleinschalige landbouw, verwerkings- en handelsbedrijven. Daar kennen we er binnen Wervel ook heel wat van. Zo ziet Tasch een nieuw investeringsklimaat ontstaan van "geduldig kapitaal", dat investeert in lokale en regionale landbouw- en voedingsbedrijven, restaurants en bosbouwbedrijven. Het wordt dan niet gestuurd door "venture capitalists" (risicokapitalisten), maar door "nurture capitalists" (zorgkapitalisten). Het is niet meer gericht op dat een risicovol schot in de roos, een Google die zijn waarde op enkele jaren tijd door een snelle beursintroductie ziet vertienvoudigen, maar het biedt "geduldige" ondersteuning aan een brede waaier van gestaag groeiende bedrijfes. Een derde weg tussen de meedogenloze maximale-winstspeculatie en de non-profit-liefdadigheidssector.

Traag geld voor een nieuwe landbouw?

Al bij al dus een verfrissende en hartverwarmende visie die "herstellende" kapitaalstromen wil creëren voor een sector die volgens Tasch zijn potentieel niet kan ontwikkelen, omdat het in de huidige kapitaalmarkt niet aan de bak komt. Daar roept Tasch' boek wel nieuwe vragen op, waarop hij niet in detail ingaat. Wat bijvoorbeeld met de voedselprijzen? Kunnen die met hun huidige lage niveau de enorme investeringen opbrengen die nodig zijn om bodemvruchtbaarheid weer op peil te brengen? En wat met de steeds stijgende grondprijzen bij schaarste, zoals binnen de Vlaamse context het geval is? Gaan lokale landbouwbedrijven door de toegenomen investeringen niet in hetzelfde straatje belanden als de huidige grote bedrijven, te duur om over te dragen aan toekomstige generaties boeren? Het blijft koffiedik kijken of de bewustwording over het falend systeem, bij ons en vooral in de VS, snel genoeg waardige prijzen kan garanderen voor duurzame landbouwproducten, zodat de investeringen ook terugbetaald kunnen worden.

Het wordt dus nieuwsgierig uitkijken wat "Slow Money" en de intussen duizenden supporters in de komende jaren kunnen verwezenlijken. Zo heet immers de ngo die Tasch en een aantal investeerders recentelijk hebben opgericht, om daadwerkelijk een deel van het geld dat daar ergens in cyberspace zweeft, weer met de voeten op de grond te zetten en zo landbouw een nieuwe toekomst te geven. Het is te hopen dat iemand zich waagt aan een Nederlandstalige vertaling van dit interessante boek, hoewel de vertaler een vette kluif zal hebben aan de vele sappige neologismen die deze investeerder-dichter lanceert.

Jonas Vanreusel, Mexico,
jonas.vanreusel@gmail.com

Woody Tasch, *Inquiries into the Nature of Slow Money: Investing as if Food, Farms and Fertility mattered*, Chelsea Green Publishing Company, 204 blz., ISBN 978-1-60358-006-9. Meer info en ondertekening principes op www.slowmoneyalliance.org, of op Facebook.

- biologische vleespakketten van eigen fokkerij voor puur natuur rundvlees
- natuurhoning en honingkaarsen,
- allerhande honingproducten
- boerderij borduringen, droog-creaties en allerhande Bio-boerderij-producten
- eieren, groenten en fruit

Biologische Zorgboerderij De Boere Zakdoek

Nispenseweg 87
4709 RR Nispen
(N-Brabant, Nederland)
Tel: 0031- 165-365137
Fax: 0031-165-364127

*openingsuren: van maandag t/m
zaterdag van 13.00 tot 16.30 uur*

Agenda

6 september	Dorp van de toekomst, Vissenaken. Opdeurder hoeve 'In de zon'
9 september	Basisgroep Limburg, basisgroep oost-Vlaanderen
11 september	Officiële opening 'In d'(H)eerlijkheid' te Scherpenheuvel
20 september	Boerderijdag in de Zonnekouter, Machelen-aan-de-Leie
22-23 september	Internationaal congres rond de grondproblematiek in Stroud, Engeland;
25 sept - 4 okt	Vlaamse Vredesweek, 'Klimaat en vrede'
27 september	Boerderijdag in 't Gebroek, Zutendaal
30 sept - 10 okt	Week van de Fair Trade

*Over de meeste activiteiten kan u
meer informatie in deze Wervelkrant
vinden. Extra data van basis- en
andere groepen, wendt u tot
info@wervel.be of 02/893 09 60*

En ? ... ooit al nagedacht
over **sparen** bij Triodos Bank

Triodos Bank
de duurzame bank

Geef gerust een seintje !

Paul Pals afgev. agent
CBFA 101327 cB 055/425692
Nieuwpoort 4, 9660 Brakel
pals.opdebeek@scarlet.be